

DÉNES IVÁN ZOLTÁN

Alternatív kánon a Kossuth-értelmezések sorában

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2026.2.6>

Jelen tanulmány keretében arra vállalkozom, hogy bemutassam és historiográfiai kontextusba helyezzem Szabad György¹ Kossuth-értelmezését. Azt, amely szerinte a jogkiterjesztésre épülő, jogegyenlőségen alapuló modern nemzetépítés, a polgári átalakulás liberális demokrata modellje volt, és amely Szabad György számára a zsarnokság megfélemlítésen és manipuláción alapuló formái, a hagyományos és a modern hatalomkoncentrációk és a kiváltságrendszerek alternatív kánonjául szolgált.²

Módszerem a – John Greville Agard Pocock és Quentin Robert Duthrie Skinner nevéhez köthető 20. század végi cambridge-i eszmetörténeti iskola – beszédaktus-elemzés (*speech act*), vagyis a közbeszéd, a közéleti cselekvés különböző időben, műfajban és kontextusban született szövegeinek, így a történeti elbeszélések és a diskurzusok vizsgálata. Ez esetünkben a tételek, az érvek, az érvelések iránya, a vitabeli pozíciók és műfajok gondolati rekonstrukciója, magyarról magyarra fordítása, összeha-

¹ Szabad György névválasztását, történészi szerepvállalását és szerepfelfogását az alábbi tanulmányban elemeztem: DÉNES Iván Zoltán: Névválasztás és szerepfelfogás. *Múltunk*, 2024/3. 82–119. DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2024.3.3>.

² A tanulmány végső formába öntésében Hermann Róbert kritikai szempontjai, pontosításai és javaslatai inspiráltak. Az alternatíva latin eredetű. Alter: egyik a kettő közül, alternő, alternäre, alternävi, alternätum. GYÖKÖSSY Alajos (szerk.): *Latin–magyar szótár*. Második kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1960. 33–34., alternatív: két lehetőség közötti elengedhetetlen választás lehetőségét megengedő, két lehetőség közül a második.” TOLCSVAY-NAGY Gábor: *Idegen szavak szótára*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007. 50.

sonlítása és értelmezése. Olyan történeti elbeszéléseké, amelyek egyszerre és egyaránt szólnak (ha nem is azonos mértékben) a narratíva szerzőjéről és tárgyáról. A cambridge-i iskola módszerét a bielefeldi fogalomtörténeti iskolának (Reinhart Koselleck) a kulcsfogalmak azonosítását és jelentését középpontba állító eljárásával és az *Annales*-kör (Marc Bloch, Lucien Febvre, Fernand Braudel) – egyebek között – mentalitástörténeti inspirációjával kombináló összehasonlító eszmetörténeti műveiben Trencsényi Balázs fejlesztette tovább.³ A módszert ennek jegyében alkalmazom. A tanulmány néhány része korábbi, a Kossuth-képekre, a liberális nacionalizmusokra és Szabad György történetírói munkásságára vonatkozó műhelytanulmányok újragondolása.⁴

Kiindulásként áttekintem Kossuth szerepének értelmezéseit az eszményítéstől és a megbélyegzéstől az aktualizáló kultuszig és a dezilluzionálásig, madártávlatból rápillantok az emlékezés kultikus tereire és jelképeire, számot vetek az első tudományos monográfiával, Kosáry Domokos könyvével a pályakezdő és a reformkori Kossuthról, majd bemutatom a centenáriumi és Kossuth kommunista kisajátítását, instrumentalizálását, indoktrinálását és a *Kossuth-émlékkönyvet* (1952).⁵

³ TRENCSENYI Balázs: *A politika nyelvei. Eszmetörténeti tanulmányok*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2007; Uő: *A nép lelke. Nemzetkarakterológiai viták Kelet-Európában*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2011; Uő et al. (eds.): *Discourses of Collective Identity in Central and Southern Europe (1770–1945). Texts and Commentaries*. I–IV/1–2. CEU Press, Budapest–New York, 2006–2014; Uő et al.: *A History of Modern Political Thought in East Central Europe*. I–II/1–2. Oxford University Press, Oxford–New York, 2016, 2018; Uő: *Intellectuals and the Crisis of Politics in the Interwar Period and Beyond. A Transnational History*. Oxford University Press, Oxford–New York, 2025. DOI: <https://doi.org/10.1093/9780198929512.001.0001>.

⁴ DÉNES Iván Zoltán (szerk.): *A bűnbaktól a realista lényeglátóig. A magyar politikai és tudományos diskurzusok Kossuth-képei 1849–2002*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2004; Uő (ed.): *Liberty and the Search for Identity. Liberal Nationalisms and the Legacy of Empires*. CEU Press, Budapest–New York, 2006; Uő (szerk.): *Kitörés a kánonból. Szabad György történetírói munkássága*. Ráció Kiadó, Budapest, 2018.

⁵ Az értelmezés előzménye: DÉNES Iván Zoltán: A közösség és a szabadság ügye. Kossuth nemzet- és szabadság-értelmezése. *Tiszatáj*, 2002/9. 54–77.; TATTAY Szilárd: Az érzelmi radikális politikus. Kemény Zsigmond, Asbóth János és Szekfű Gyula Kossuth-képe; STAGEL Bence: A sikeres kisnemes-politikus.

A forráskiadások számbavétele után a reformkori liberális ellenzék történetét feldolgozó úttörő művek tételit és konklúzióit tekintem át. Ezek után rekonstruálok, majd interpretálok Szabad György Kossuth-értelmezését.⁶

Kossuth-képek 1849 és 1966 között

A Kossuth-kultusz és kiüresítése

Kossuth népszerűsége és kultusza a jobbagyfelszabadítás kivívásán és 1848–1849-es szerepén alapult. A honvédegyletek, a Függetlenségi és 48-as Párt, az Országos Köztársasági Párt és az Országos Kossuth Lajos Párt erre épültek. Kultuszának elterjedtségét jelzi a Kossuth-nótától a Kossuth-szimfóniáig,

Mályusz Elemér Kossuth-képe; CSERNE Péter: Köznemesi felkelő vagy következetlen forradalmár? Szabó Ervin és Révai József Kossuth-értelmezései; DINNYEI Béla: A nemzeti ideológia mint „hamis tudat”. Molnár Erik nemzet- és függetlenségihagyomány-értelmezése; BRUNCZEL Balázs: A sérelmi politikus kisnemestől a liberális demokrata értelmiségi politikusig. Tudományos művek 1943/1946–2002; DÉNES Iván Zoltán: Előszó; Uó: Kossuth-képek és kontextusai 1849–2002. In: DÉNES Iván Zoltán (szerk.): *A bűnbaktól a realista lényeglátóig*. I. m. 11–40., 41–64., 65–97., 98–121., 122–159., 7–10., 160–177. Vö. MISKOLCZY Ambrus: A Kossuth-ábrázolás technikái. Szubjektív historiográfiai szelvényzetek *A bűnbaktól a realista lényeglátóig* című gyűjteményes munka kapcsán. *Korall*, 21–22. (2005) 124–160.; Uó: *A modern magyar demokratikus kultúra „eredeti jellegzetességeiről” 1790–1848*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006; ERDŐDY Gábor: „Én csak fákllyatartó voltam”. Kossuth Lajos, a magyar polgári forradalom és szabadságharc irányítója (1848–1849). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2006; Uó: Kossuth külpolitikája 1848–1849-ben. In: DÉNES Iván Zoltán: *Kitörés a kánonból*. I. m. 110–142.; MIRU György: Szabad György Kossuth-értelmezése. In: DÉNES Iván Zoltán: *Kitörés a kánonból*. I. m. 143–167.; MIRU György: *Szabadság és politikai közösség. Kossuth Lajos politikai alapfogalmai*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2011; Uó: Szabad György és a magyar történetírás függetlenségi paradigmája. *Magyar Tudomány*, 2020/4. 437–445.

⁶ TRÓCSÁNYI Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965; BARTA István: *A fiatal Kossuth*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966; VARGA János: *A jobbagyfelszabadítás kivívása 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971; Uó: Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843) I–II. In: KANYAR József (szerk.): *Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv*, 11–12. Kaposvár, 1980–1981. 11. 177–243., 12. 155–194.; Uó: *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982; Uó: *Keresztútban a Pesti Hírlap. Az ellenzéki és a közéletű liberalizmus szétválása 1841–42-ben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

a Kossuth-szobroktól az utcanevekig,⁷ a Kossuth-címertől a Kossuth-szakállig, a Kossuth-bankótól a magyarok Mózesét ábrázoló olajnyomatokig, Illyés Gyula *Fáklyalángjától* az '56-os jelszavakig („Bem apó és Kossuth népe, Együtt halad, kéz a kézbe”), Vas Zoltántól Cseres Tiborig számos alkotás.

Kossuth, „a magyar nemzet géniusza” időtlenített eszményítése a dualizmus kori publicisztika egyik toposzává vált – többek között – Áldor Imre, Králik Lajos, Gracza György és Hentaller Lajos írásaiban. A Kossuth-mauzóleum is a jobbágyfelszabadítástól és az önvédelmi háborútól megfosztott, kiüresített eszményítést jelenítette meg.⁸

A mauzóleum, Gerster Kálmán és Strobl Alajos alkotása (1903–1909) a Fiumei úti temetőben a „magyar nemzet élő eszményülésének”, a nemzet géniuszának állított emléket.⁹ Horvay János kompozíciója viszont a Batthyány-kormányt, Kossuthot és minisztertársait gyászoló gyülekezetként jelenítette meg. Az emlékművet Kossuth születésének 125. évfordulóján az Országgyűlés épületénél Horthy Miklós kormányzó és Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter jelenlétében leplezték le, s nevezték el a teret Kossuthról. A szoboravató beszédet Apponyi Albert tartotta, a 19. század vége és a 20. század első évtizedeinek híres szónoka és politikusa.¹⁰

A sztálinista rendszer az emlékművet – mint túl pesszimistát – 1951-ben lebontatta. Helyén 1952 szeptemberében, a 150. évfordulón Révai József, a munkás-paraszt-haladó értelmiségi

⁷ ÁDÁMFY József: *A világ Kossuth-szobrai*. Népművelési Propaganda Iroda, Budapest, 1979.

⁸ „A magyar nemzet élő eszményülése” Vajda Jánostól származik. Lásd: VAJDA János: *Kossuth Lajos*. Szerk.: FARKAS Mária. Kossuth Kiadó, Budapest, 1977. A kiüresített kultusz témájára lásd: HERMANN Róbert: *A Kossuth-kultusz*. In: G. MERVA Mária. (szerk.): *48 kultusza*. Gödöllői Múzeum, Gödöllő, 1999. 11–20.

⁹ E. CSORBA Csilla: A Kossuth-mauzóleum építéstörténete. *Ars Hungarica*, 1983/1. 127–158.; Uó: A Kossuth-mauzóleum. *Rubicon Online*, 2014/7. Forrás: <https://rubicon.hu/hu/cikkek/a-kossuth-mauzoleum> (Letöltve: 2025. 06. 19.).

¹⁰ Kossuth-emlékmű – Köztérkép (Letöltve: 2025. 06. 19.), Horvay János. Magyar életrajzi lexikon. Kézikönyvtár. (Letöltve: 2025. 06. 21.), Apponyi Albert Kossuth reformkori ellenfelének, Apponyi György egykori bécsi magyar udvari kancellárnak a fia volt.

szövetséget jelképező „optimista”, „forradalmár”, „népszónok” Kossuth szobrát avatta fel. Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotása a célt kijelölő, jövőbe mutató vezért örökítette meg, a mellékalakok pedig a vezér hívó szavára fegyvert fogó népet.¹¹

Ekkorra már a kivételes teljesítményekért adományozott díj és a Moszkvából Budapestre költözött rádióadó egyaránt Kossuth nevét viselte, s az akkori legnagyobb címletű papírpénzen, a százforintoson ugyancsak az ő portréja volt látható.¹² Az állampárt kiadójának nevét a forradalom eltiprása után Szikráról Kossuthra változtatták, amit egymás között számos értelmiségi Kossuth opportunistá politikussá vált idősebb fiára utalva, aki 1906 és 1910 között miniszterséget vállalt, Kossuth Ferenc Kiadónak hívott.

Az érzelmi politikus (Kemény Zsigmond, Asbóth János, Szekfű Gyula, 1850–1942)

Az érzelmi és sérelmi radikális politikus sémája az 1848–1849 és az 1918–1919–1920 utáni politikai és irodalmi röpiratok műfajába illeszkedett. Abba a műfajba, amelyben, aki csak tehet, kiírta magából elkeseredését, és magyarázatot keresett a történetekre. 1848–1849 után Fejér György, Kemény Zsigmond, Csengery Antal, Trefort Ágoston, Szalay László, Eötvös József, Somssich Pál és Szécsen Antal egyaránt papírra vetette a maga *Forradalom utánját*. Ezt tette Vörösmarty Mihály is az *Előszóban* és *A vén cigányban*, Arany János pedig *A nagyidai cigányokban*.¹³

¹¹ Lásd még: GERŐ András (szerk., bev.): *Az államosított forradalom. 1848 centenáriuma*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1998; GYARMATI György: *Március hatalma – a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünnepségének történetéből*. Paginarium Kiadó, Budapest, 1998.

¹² PAKSA Rudolf: *Kossuth-historiográfia. A Kossuth-kép kialakulása és változásai 2002-ig*. Kézirat. Forrás: [https://www.academia.edu/4880125/Kossuth_historiogr%C3%A1fia_A_Kossuth_k%C3%A9p_kialakul%C3%A1sa_%C3%A9s_v%C3%A1ltoz%C3%A1sai_2002_ig_K%C3%A9szirat_\(Letöltve: 2026. 06. 20.\)](https://www.academia.edu/4880125/Kossuth_historiogr%C3%A1fia_A_Kossuth_k%C3%A9p_kialakul%C3%A1sa_%C3%A9s_v%C3%A1ltoz%C3%A1sai_2002_ig_K%C3%A9szirat_(Letöltve: 2026. 06. 20.))

¹³ Az 1848–1849 utáni *Forradalom után* típusú röpiratok műfajára R. Várkonyi Ágnes hívta fel a figyelmet: R. VÁRKONYI Ágnes: *A pozitivisták történet-szemlélete a magyar történetírásban. I–II*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973. II. 239–244.

Kemény Zsigmond a *Forradalom után* (1850) és a *Még egy szó a forradalom után* (1851) című röpirataiban Kossuthot bűnbakká tette, s ezzel rá, a nagy csábítóra hárított minden felelősséget, ellenpontját pedig *Széchenyi István* című esszéjében rajzolta meg.¹⁴

Asbóth János konzervatív közíró, aki az 1870-es években Sennyey Pál konzervatív pártjának ideológusa volt, sokat merített Kemény röpirataiból. *Három nemzedék* című írásában (1876) *politikus-irodalmár* párosokat alkotott, Széchenyi és Vörösmarty, Kossuth és Petőfi, Deák és Arany kettősét. Közülük Kossuth és Petőfi képviselte a kártékony, a kárhoztatandó irányt.¹⁵

Ebbe a sorba illeszkedett a 20. század elején Réz Mihály közjogász, aki a magyar hegemonia biztosítása védelmében Dessewffy Aurélt, Kossuth 1840-es évek eleji konzervatív ellenfelét magasztalta fel, Kossuthot pedig demagógnak bélyegezte. Azt a Kossuth-képet, amely egybecsengett a századfordulón kibontakozó agrárius és katolikus néppárti Széchenyi-kultusszal.¹⁶

1918–1919–1920 után ugyancsak sokan megírták a maguk *Forradalom utánját* Jászi Oszkártól Ormos Edéig, Szekfű Gyulától (idősebb) Bibó Istvánig.¹⁷

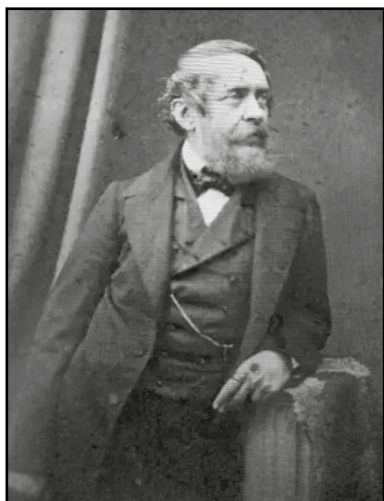
Szekfű Gyula Dick Manónak 1920 januárjában írt levelében arról számolt be, hogy könyvet ír a közelműltről az Élet katolikus kiadónak. „Bár történelmi előadás lesz, de háttere olyasféle, mint Renan *Réforme intellectuelle et morale*-ja, amit a f/o/r/radalomtól/

¹⁴ KEMÉNY Zsigmond: *Forradalom után*. Heckenast, Pest, 1850; Uő: *Még egy szó a forradalom után*. Heckenast, Pest, 1851; Uő: A két Wesselényi, Széchenyi István. In: *Magyar szónokok és státusférfiak. (Politikai jellemrajzok)*. Kiadja: CSENGERI Antal. Heckenast, Pest, 1851. 85–186., 333–512. Vö. TRÓCSÁNYI Zsolt: I. m.; CSORBA László: *Széchenyi István*. MTA, Budapest, 2024.

¹⁵ ASBÓTH János: *Három nemzedék*. Széchenyi és Vörösmarty, Kossuth és Petőfi, Deák és Arany. In: Uő: *Irodalmi és politikai arcképek*. Légrády, Budapest, 1876. 7–50. Vö. GYULAI Pál: *Vörösmarty életrajza*. Franklin, Budapest, 1890.

¹⁶ RÉZ Mihály: *Tanulmányok*. Pallas, Budapest, 1909. 355. Vö. SZABÓ Miklós: *Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2003. 101–342.

¹⁷ JÁSZI Oszkár: *Magyar kálvária, magyar feltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Bécsi Magyar Kiadó, Bécs, 1920; ORMOS Ede: *Mi okozta Magyarország szétbomlását?* Fischer, Wien, 1921; SEKFI Gyula: *Három nemzedék. Egy hanyatló kor története*. Élet, Budapest, 1920; BIBÓ István: *A magyarság és a magyar társadalom jelleme. Társadalomtudomány*, 1923/3–4. 367–385.

1. kép. Kossuth Lajos

(Edinburgh, 1855).

Eredeti: Magyar Tudományok
Akadémia Könyvtár és
Információs Központ,
Kézirattár. Ms 5075/130

és Commune-tól elkeserítve és dezilluzionálva írt.”¹⁸ Ugyanakkor egy háromkötetes munkát ígért neki *Magyar tragédiák* címmel a Wesselényi Ferenc-féle összeesküvésről (I.), Teleki Mihályról vagy Thökölyről vagy a Thököly-korról (II.), valamint Görgey és Kossuth párharcáról 1848–1849-ben (III.). „Görgey–Kossuth párbajban ez utóbbi képviselte magyarság faji tulajdonait, ezért bukott el Görgey, de ezért bukott el a magyar ügy is.”¹⁹

Szekfű Gyula *Három nemzedékében* átvette a rosszra csábító, a szenvedélyeket elszabadító, a nőiesen felelőtlen érzelmi-radikális politikus sémáját, és azt a *sérelmi radikális politikus* irányába építette tovább. A *Három*

nemzedék és a *Magyar történet* mind a hét kiadásában Kossuth korabeli politikai ellenfelei és későbbi kárhóztatói vádjait ismételte meg és foglalta értelmezési keretbe. Eszerint Kossuth liberális volt, liberalizmusa viszont külföldi, idegen (francia) sémák és hazai rossz (kismagyar, kuruc) beidegződések nyomán irracionális érzelmi és sérelmi nacionalizmust, politikai diletтанtizmust gerjesztett, amely megbénította a magyar közélet szereplőinek felelősségtudatát és valóságérzékét.²⁰

¹⁸ Szekfű Gyula (Bécs, 1920. január 25.) Dick Manónak, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár, Levelestár. Nyomtatásban: DÉNES Iván Zoltán: *A „realitás” illúziója. A historikus Szekfű Gyula pályafordulója*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976. 150. Uő: *A történelmi Magyarország eszménye Szekfű Gyula a történetíró és ideológus*. Kalligram Kiadó, Pozsony, 2015. 209–210.

¹⁹ Uo. 150–151., 209.

²⁰ SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék*. I. m.; Uő: *A politikai történetírás*. In: HÓMAN Bálint (szerk): *A magyar történetírás új útjai*. Magyar Szemle Társaság,

A *Három nemzedék* és a *Magyar történet* Kossuth-képe mellett 1932-ben és 1933-ban levélben, illetve későbbi tanulmányaiban (A *nemzetiségi kérdés rövid története* – 1942; Az *öreg Kossuth, 1867–1894* – 1952) árnyaltabb véleményre bukkanhatunk.

Egyik szemináriumban most a debreceni parlament történetét dolgoztuk fel, egész világos, hogy a függetlenségi nyilatkozat a szélsőbal diktatúrájának előkészítésére volt szükséges. Kossuth azonban beülve a hatalomba, nem volt elég bátor ezt megvalósítani, s Madarász-minisztérium helyett régi ellenségét, Szemerét bízta meg. Milyen egész mások ezek a dolgok a valóságban, mint ahogyan „történetírásunk” elmeséli.²¹

Én K[ossuth]ról elmondom azon kellemetlen dolgokat, miket Károlyi [Árpád] és mások előadásából bizonyosnak tarthatok: a fegyverszállítási dolgokat, ő okozta a móri csatát, Budavár ostromát, a Haynau-elleni nagy sereg felbomlását, elmondom, hogy [1849] aug. 10-én éjjel főbe akarta magát lőni stb. De mindez nem akadályozhat annak előadásában, hogy az áprilisi törvények és a fegyveres védelem önküle létre nem jöttek volna.²²

A fent idézett mondatokat Szekfű Gyula magánlevélben írta egykori tanárának, Angyal Dávidnak, a Bécsi Magyar Történeti Intézet akkori igazgatójának. Az utóbbiban Kossuth vitathatatlan teljesítményét az áprilisi törvényekben és a fegyveres védelemben látta.

A *nemzetiségi kérdés rövid története* önálló, komoly tanulmány volt, amelyet Szekfű Gyula először 1942-es (javarészt publicisztikai írásokat tartalmazó) kötetében közölt, s amelyben – többek között – újraértékelte Kossuth Duna-konföderációs tervét:

A passzív ellenállás éveiben magyar részről egyetlen kísérlet történt a [nemzetiségi] kérdés megoldására: Kossuth Duna-konföderációs terve, mely a nemzetiségi kérdés rejtelmeibe való igen komoly elmélyedéséről tanúskodik. Kossuth világosan fel-

Budapest, 1931. 395–444.; Uó: *A tizenkilencedik és huszadik század*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, é. n.

²¹ Szekfű Gyula levele Angyal Dávidnak (1932. április 16). Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára (a továbbiakban MTAKIK Kt.) Ms 805/49. DÉNES Iván Zoltán: *A történelmi Magyarország eszménye*. I. m. 223. Vö. MARCZALI Henrik: *Magyarország története*. Athenaeum, Budapest, 1911. 627–682.

²² SZEKFŰ Gyula (Budapest, 1933. március 9.) levele Angyal Dávidnak (1933. március 9.). MTAKIK Kt. Ms 805/60a, b. Nyomtatásban: Uo.

ismerte, hogy az államhatalom befolyása csak megnehezíti a népek együttélését, s ezért magyar földön az egyházihoz hasonló nemzeti közösségeket akart létrehozni, melyek összes nemzeti ügyeiket maguk intézhetik általános választói jog alapján megválasztott főnökök, vajda vagy hoszpodár alatt. Az ilyen „szociális nemzetiség” írta Kossuth „nem érinti az államot, s az állam sem őt”, – aminek felismerése nagy előrehaladás volt az európai nemzetiségi problematikában. A 48-as tapasztalatok arra is megtanították, hogy a magyarországi nemzetiségek magatartására döntő hatást gyakorolhatnak a határokon túl élő testvéreiknek államalakulatai, – e helyes felismerés alapján próbálta a hazai nemzetiségi kérdést nemcsak belső síkon, hanem nép- és nemzetközi eszközökkel is, Budapest, Zágráb, Belgrád, Bukarest összekapcsolásával rendezni.²³

Mintha Szekfű Gyulát vitapartnerei – Németh Lászlótól Bajcsy-Zsilinszky Endréig – mégiscsak elgondolkodtatták volna. Ezután azonban hamar visszazökkent a régi kerékvágásba, és máshová tekintve így folytatta gondolatmenetét:

Más irányban, de hasonló távlatok nyíltak meg Eötvös szemei előtt, aki az Ausztriától elfordult és Balkán felé néző Kossuthtal ellentétben a nyugati kapcsolatokban akarta biztosítani a magyar életet: a népeknek, mint „történetpolitikai egyniségeknek” megfogalmazása nemcsak a magyarság történeti és kulturális állása érdekében történt, hanem a Habsburg-monarchia új berendezésének termékeny gondolata is volt, könnyen összeköthető a demokratikusan megvalósítandó egyéni természetjogokkal.²⁴

Az öreg Kossuth 1867–1894 1952-ben, a *Kossuth-életrajz* könyvben jelent meg. E tanulmányában Kossuth időskori mindennapjai, emberi gondjai, esendőségei iránt mély empátiát mutatott, feltehetően saját öregedésének tapasztalatai alapján.²⁵ Az idézett levélrészletek, az 1942-ben és 1952-ben publikált tanul-

²³ SZEKFÜ Gyula: Állam és nemzet. Tanulmányok a nemzetiségi kérdésről. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1942. 160.

²⁴ Uo.

²⁵ SZEKFÜ Gyula: Az öreg Kossuth 1867–1894. In: I. TÓTH Zoltán (szerk.): *Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára*. Magyar Történelmi Társulat–Akadémiai Kiadó, Budapest, 1952. II. 341–433.

mányok árnyalják ugyan a képet, de alapvetően nem változtatnak Szekfű Gyula Kossuth történeti szerepéről alkotott értékelésén.

Kemény Zsigmond, Asbóth János és Szekfű Gyula egyaránt úgy látta és láttatta, hogy Kossuth érzelmi és sérelmi radikális politikus volt, aki a magyar politikai életet közjogi kuruckodásával kilendítette kerékvágásából. Kossuthot a valóságot semmibe vevő önhittség, a *hübrisz* megtestesítőjévé, a nagy csábítóvá, bűnbakká tették, Harold Steinacker pedig egyenesen démonizálta.²⁶

A kiváltságokat átmentő köznemestől a következetlen forradalmárig
(Szabó Ervin, Mályusz Elemér, Révai József)

Szabó Ervin *Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban* című posztumusz könyvében kifejtett értelmezésében 1848–1849 nem polgári forradalom, hanem – polgárság híján – köznemesi felkelés volt. A jobbágyság jogos követeléseit Petőfi és Táncsics fogalmazta meg, Kossuth viszont a köznemességet képviselte. Kossuth nem volt demokrata, sem polgári forradalmár, hanem köznemesi felkelő.

A kéziratot publikálásra előkészítő Jászi Oszkár szerint Szabó Ervin értéktételeiben hol az osztályharc, hol a társadalmi fejlődés, hol a társadalmi igazságosság mércéjét alkalmazta. A történelmi materializmus módszerének szigorú alkalmazását időről időre az etika, a társadalmi igazságosság eszményével helyettesítette.²⁷ Szabó Ervin legfőbb eszmei forrásául Kossuthal kapcsolatban Marx *Herr Vogt* című írása szolgált.²⁸

²⁶ Vö. LACKÓ Mihály: *Széchenyi és Kossuth vitája*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977. Lásd még: TÖRÖ László Dávid: Harold Steinacker történetfelfogása és recepciója a magyar történetírásban. I–II. *Valóság*, 2017/12. 34–49., 2018/1. 24–47.

²⁷ SZABÓ Ervin: *Társadalmi és pártharcok a 48–49-es forradalomban*. Bécsi Magyar Kiadó, Bécs, 1921; JÁSZI Oszkár: Szabó Ervin és életmunkája (1920). In: SZABÓ Ervin: *Társadalmi és pártharcok*. I. m. 8–30. Lásd még: VÁRADY Géza: *Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1976.

²⁸ KARL MARX: Herr Vogt. In: *Karl Marx és Friedrich Engels művei*. 14. kötet (1857–1860). Kossuth Kiadó, Budapest, 1966. 319–627. Vö. FRANK Tibor: *Marx és Kossuth*. Magvető Kiadó, Budapest, 1985.

A nemzetiségi kérdést a demokrácia, az általános választójog jegyében értelmező Jászi Oszkár (aki 1896-ban Görgeyt/Görgeit az árulás vádja alól tisztázó könyvet írt) 1912-ben a magyar függetlenségi mozgalmakat ugyancsak feudális oligarchák kiváltásgőrző akcióiként jellemezte, a jobbágyfelszabadítást viszont nagyra értékelte, a nemzetiségi kérdést azonban 1848–1849 Achilles-sarkának látta.²⁹ 1918–1919–1920-ról szóló *Forradalom utánja* angol változatát már Kossuth emlékének ajánlotta, 1929-ben Chicagóban publikált könyvében (*The Dissolution of the Habsburg Monarchy*) pedig nagy elismeréssel írt Kossuthról.³⁰

Szabó Ervin könyvét a *Századokban* Mályusz Elemér ismertette. Teljes egyetértéssel írt arról, hogy Szabó Ervin felismerte, a pozsonyi országgyűlés nem nagylelkűségből, hanem a parasztlázadástól való félelemtől vezérelve szabadította fel a jobbágyságot. A jobbágyfelszabadításban a recenzens szerint is fontos szerepe volt annak, hogy a nemesség félt a parasztfelkeléstől. Mályusz azonban nem osztotta Szabó Ervin Kossuth-képét. Ő Kossuth érdemének tudta be azt, amiért Szabó Kossuthot elmarasztalta: *hogy sikeres köznemes politikus volt.*³¹

Mályusz Elemér az 1920-as években publikált írásaiban vitatta Szekfű Kossuth-képét és magyartörténelem-értelmezését. 1923-as tanulmányában úgy látta, hogy az 1790–1791. évi országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottságok munkálatai magukban foglalták az alkotmányos reform politikájának lehetőségét. Azt, hogy a lehetőség valósággá váljon, a Martinovics-összeesküvés akadályozta meg, ami mindenféle újítással szem-

²⁹ ELEMÉR Oszkár (JÁSZI Oszkár): *Görgey Arthur 1848–1849-ben. A történeti kritika eredményeinek rövid összefoglalása*. Franklin, Budapest, 1896. Vö. KACZIÁNY Géza: *Görgei. Történelmi tanulmány*. Magyarország kiadóhivatal, Budapest, 1915. Tudományos feldolgozás: KOSÁRY Domokos: *A Görgey-kérdés története. I–II*. Osiris Kiadó, Budapest, 1994; JÁSZI Oszkár: *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés*. Grill Károly, Budapest, 1912; Uő: *Magyar kálvária, magyar feltámadás. A két forradalom értelme, jelentősége és tanulságai*. Bécsi Magyar Kiadó, Bécs, 1920; Uő: *Revolution and Counter-Revolution in Hungary*. Intr. by R. W. SETON-WATSON. King, London, 1924.

³⁰ Magyarul: JÁSZI Oszkár: *A Habsburg-monarchia felbomlása*. Ford.: ZINNER Judit. Gondolat Kiadó, Budapest, 1982.

³¹ MÁLYUSZ Elemér: Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48–49-es magyar forradalomban. *Századok*, 1921–1922. 410–417.

ben bizalmatlanságot keltett az addig reformpárti I. Ferencben. Ezért, mire Széchenyi és a reformnemzedék színre lépett, az alkotmányos reform kikerült a lehetőségek világából.³² 1928-ban megjelent írásában Kossuthot *sikeres köznemes politikusként* jellemezte, aki a magyar polgárosodás nemzeti változatát képviselte. Szemben azzal, folytatta, ami később az alkatilag asszimilálhatatlan zsidóság negatív szerepe miatt végbement. Mályusz a cikk záró passzusában a magyar polgárosodás antiszemita értelmezését, az ellenforradalmi publicisztika egyik toposzát ismételte meg.³³

Erdei Ferenc 1939-ben a demokrácia, a függetlenség és a kelet-európai kisállamok összefogása jelképeként írt Kossuthról, ahogy a negyvenes évek elején Bajcsy-Zsilinszky Endre is. Németh László viszont Kossuthot 1939-ben a *hígmagyarok* közé sorolta.³⁴

A „fordulat éve” utáni kommunista indoktrináció Kossuth-képét Révai József dolgozta ki még a harmincas években és a második világháború alatt. A középosztályt helyettesítő magyar harmadik rend, a középbirtokos nemesség történelmi szerepe pozitív volt – ismételte meg Beksics Gusztáv és Szekfű Gyula tételét. Visszajára fordította, egyenesen eszményítette Kemény Zsigmond démonizáló ábrázolását a szenvedélyeket felkorbácsoló nagy szónokról. Elvetette Szabó Ervin értelmezését. Ám neki is

³² MÁLYUSZ Elemér: A reformkor nemzedéke. *Századok*, 1923/1–5. 7–75. Lásd még: KECSKEMÉTI Károly: *A magyar liberalizmus 1790–1848*. Argumentum Kiadó–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2008; MISKOLCZY Ambrus: *A modern magyar demokratikus kultúra „eredeti jellegzetességeiről”*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2006; VERMES Gábor: *Kulturális változások sodrában. Magyarország 1711 és 1848 között*. Balassi Kiadó, Budapest, 2011.

³³ MÁLYUSZ Elemér: Kossuth működésének társadalomtörténeti háttere. *Napkelet*, 1928/3. 166–183.

³⁴ ERDEI Ferenc: *Kossuth Lajos azt üzenté*. Mefhosz, Budapest, 1939; BAJCSY-ZSILINSZKY Endre: *Helyünk és sorsunk Európában*. Gergely, Budapest, 1941; Uő: *Félreértett Széchenyi, száműzött Kossuth*. (1942) MTAKIK Kt. Ms 10205/3. NÉMETH László: *Kisebbségben*. Első Kecskeméti Lapkiadó, Kecskemét, 1939. Vö. DÉNES Iván Zoltán: *Az „illúzió” realitása. Kollektív identitásprogramok*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2011.

attól kellett elrugaszkodnia, ami Szabó Ervin fő eszmei forrása volt: Marx 1860-as Kossuth-értékelésétől, a *Herr Vogt*tól.³⁵

Révai alábbi feljegyzésében Engels *A magyar harc* (1849. január 13.) és Marx *Osztályharcok Franciaországban 1848-tól 1850-ig* szövegeit gondolta újra:

A specifikus Koss[uth]nál:

1. Hogy ő önmagában testesít meg egy olyan fejlődést, amely Franciaországban a frakciók egész körén át ment végbe – ő nemcsak Danton és Carnot volt, hanem Mirabeau is egy személyben.

2. Hogy ő balra fejlődésében Robespierre-ig mégsem ment el.

3. Tehát: egyszerre 1789-es típus – s 1848-as típus. A júniusi vereség is hatott! [...] A polgári forradalom univerzalizálás M[agyar] országban:

1. Petőfinél volt csak tisztán. 2. Kossuthnál keverten. 3.

A legtöbbnél hiányzott: ez polgári és nemesi korlátoltság.³⁶

Az első Kossuth-monográfia megszületése (Kosáry Domokos)

A Szekfű-tanítvány Kosáry Domokos bölcsészdoktori értekezésében Görgey Artúr 1848–1849-es szerepét és a róla, mindekelőtt a világháború folytatott közéleti diskurzust dolgozta fel. Bölcsészdoktori értekezése, monográfiája 1936-ban jelent meg, amiért a következő évben Klebelsberg-nagydíjat kapott. 1939-ben a Magyar Szemle Társaság publikálta könyve életrajzi részének erősen lerövidített, ismeretterjesztő változatát. 1994-ben a monográfiát kibővítette, a szöveget átdolgozta és két kötetben kiadta.³⁷

³⁵ CSERNE Péter: I. m. Vö. LACKÓ Miklós: *Válságok és választások. Történeti tanulmányok a két világháború közötti Magyarországról*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1975. 194–297.

³⁶ Révai József feljegyzése. MTAKIK Ms 10467/b. Idézte és értelmezte: LACKÓ Miklós: Révai József a magyar történelemről. In: Uő: *Sziget és külvilág. Válogatott tanulmányok*. MTA TTI, Budapest, 1996. 203–259. „A Danton és Carnot egy személyben” idézet Engels 1849. január 13-án a *Neue Rheinische Zeitungban* megjelent cikkéből: Friedrich ENGELS: *A magyar harc*. In: Karl MARX és Friedrich ENGELS összes művei. Kossuth Kiadó, Budapest, 6. 157–167. A júniusi vereség a párizsi levert felkelésre utalt.

³⁷ KOSÁRY Domokos: *Görgey*. Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1939; Uő: *A Görgey-kérdés és története*. I. m.; ROMSICS Ignác: *Kosáry Domokos. A törté-*

Kosáry Domokos 1936–1937-ben a Sorbonne-on, 1938–1939-ben a Londoni Egyetem Szláv és Kelet-Európai Intézetében és a Történeti Kutatóintézetben – magyar állami ösztöndíjjal – képezhetette tovább magát. 1941-ben Teleki Pál miniszterelnök kezdeményezésére és Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter támogatásával fél évet az Egyesült Államokban töltött, ahol rövid, népszerűsítő magyar történelmi összefoglalót írt és jelentetett meg, amelyhez Szekfű Gyula írt előszót. Kosáry a könyvet Teleki Pál emlékének ajánlotta, történeti elbeszélésében pedig Hóman Bálint és Szekfű Gyula *Magyar történetének* tételeit követte, lerövidítve azokat. A svéd és spanyol nyelven is kiadott népszerűsítő munka magyar kiadása pedig tankönyv lett.³⁸

1942 és 1944 között a pályakezdő és a reformkori Kossuthról három – tudományos igényű, forrásfeltáráson és forráskritikán alapuló – tanulmányt publikált, és monográfiát írt tervezett háromkötetes életrajzi feldolgozása első köteteként.³⁹

Az 1944 márciusára már kiszedett könyv a német megszállás, az ostrom és a felszabadulás után, 1946-ban jelent meg. 1952-ben a *Kossuth-emlékkönyvben* publikált tanulmánya, a *Kossuth Lajos harca a feudális és gyarmati elnyomás ellen* címe és néhány protokolláris hivatkozása ellenére a monográfián alapult, amit

netíró, a tudománypolitikus és az ember. 1913–2007. Helikon Kiadó, Budapest, 2025. Vö. HERMANN Róbert: A Görgey-kérdés mai állásáról. Gondolatok és megjegyzések Kosáry Domokos „A Görgey-kérdés és története” című kötete kapcsán. *Hadtörténelmi Közlemények*, 1995/4. 116–134. Értelmezés: BIBÓ István: Drámaelemzés. Németh László: Az áruló. (1970-es évek második fele. Gépirat.) In: *Bibó István összegyűjtött írásai*. 1–3. Szerk.: DÉNES Iván Zoltán. Kalligram, Budapest, 2016–2020. 2. 672–673.

³⁸ Dominic G. KOSÁRY: *A History of Hungary*. Benjamin Franklin Bibliopile Society, Cleveland, The Country Life Press, Garden City NY, 1941; Uő: *Magyarország története*. Országos Közoktatási Tanács, Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943. Vö. KOSÁRY Domokos: *Magyarország története az őskortól a szatmári békéig*. Szikra, Budapest, 1945; Uő és MEREI Gyula: *Magyarország története a szatmári békétől napjainkig*. Szikra, Budapest, 1945; KOSÁRY Domokos: *Történelmi olvasmányok az 5. osztály számára*. Szikra, Budapest, 1947; Uő: *Történelmi olvasmányok a 6. osztály számára*. Szikra, Budapest, 1947.

³⁹ KOSÁRY Domokos: *Kossuth és a Védegylet. A magyar nacionalizmus történetéhez*. Magyar Történettudományi Intézet, Budapest, 1942; Uő: *Kossuth fogsága. Magyarságtudomány*, 1943. 217–430.; Uő: *A Pesti Hírlap nacionalizmusa 1841–1844*. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1944; Uő: *Kossuth Lajos a reformkorban*. Antiqua, Budapest, 1946.

kiegészített Kossuth 1847–1848-as országgyűlési szerepének bemutatásával.⁴⁰

A szerző az 1946-ban megjelent könyv kéziratát 2002-ben kibővítette, egy-egy ponton kiegészítette és külön fejezetben, 1952-es tanulmányánál részletesebben dolgozta fel Kossuth szerepét az 1847–1848-as országgyűlésen.⁴¹ A 2002-es kötet bibliográfiájában szereplő újabb munkák szemléleti hozadékát viszont selektíven vette figyelembe.

Könyvének fogalomhasználata, értelmezési kerete és értékölélete az *érzelmi és sérelmi politikus* szekfűi képének hatását mutatja (a „rendi nacionalizmus”, a sérelmi politika átvétele, Széchenyi és a centralisták politikájának értékelése, gyakori középpontba állítása és eszményítése, Kossuth szónoki képességeinek hangsúlyozása koncepciója rovására). Ugyanakkor az interpretációba beépítette Mályusz *sikerés kisnemes politikus* értelmezését is. Saját forráskutatásai azonban mindkét magyarázó sémán több ponton is túlmutattak.

2002-ben egy lábjegyzetben tételesen megfogalmazta, hogy értelmezését mi különböztette meg Mályusztól: „Helyesen látja [...] Mályusz [...] Kossuth népszerűsége kulcsát kisnemes voltában. Mi azonban Kossuthban nem egyszerűen alulról jött kisnemeset látunk, hanem, valódi viszonyai ismeretében, a középosztály peremére szorult szegény értelmiségit.”⁴²

Kossuth pártállami kisajátítása: 1848 centenáriuma és a Kossuth- emlékkönyv (1948, 1952)

A centenáriumra fontos művek láttak napvilágot. Ekkor jelent meg az *1848, a szabadság éve*, Eckhart Ferenc jog-, alkotmány- és gazdaságtörténész, a Magyar Történelmi Társulat elnökének a könyve.⁴³

⁴⁰ KOSÁRY Domokos: Kossuth Lajos harca a feudális és gyarmati elnyomás ellen. In: I. TÓTH Zoltán. I. 1–86.

⁴¹ KOSÁRY Domokos: *Kossuth a reformkorban*. Osiris, Budapest, 2002.

⁴² Uo. 50.

⁴³ ECKHART Ferenc: *1848, a szabadság éve*. Káldor, Budapest, 1948. Vö. TÖRÖ László Dávid: „A szellemtörténet is csak az adatokból indulhat ki”. *Eckhart Ferenc történész munkásságának főbb problémái*. Ráció, Budapest, 2020.

Szabó István szerkesztésében látott napvilágot *A szabadságharc fővárosa Debrecen*, amelyhez Szabó Kálmán debreceni polgármester írt előszót. A könyv Balogh István (*A város és népe*), Módy György (*A menekültek*), Szabó István (*A küzdelem szervezése*), Csobán Endre (*A közvélemény problémái*), Juhász Géza (*Az írók szerepe*), Borosy András (*Az országgyűlés*), Varga Zoltán (*A trónfosztás*), Kónya József (*Kossuth és Debrecen*) és Hankiss János (*A regény tükrében*) tanulmányait foglalta magában.⁴⁴

Mindkét könyv a pártállami indoktrinációt képviselő marxista-leninista-sztálinista újságírók és történészek – Balázs Tibor, Balázs Tiborné, Hanák Péter, S. Sándor Pál és Spira György – célkeresztjébe került. Az *1848, a szabadság évét* „tudományos formába bűjtatott ellenforradalmi propagandának”, *A szabadságharc fővárosa Debrecen* pedig „békepárti műnek” bélyegezték.⁴⁵

A diktatúra kiépítése ugyanis éppen egybeesett 1848 centenáriumával. A forradalom és a szabadságharc bekerült a zsarnokság szimbolikus politizálásának eszköztárába. 1848–1849, Petőfi és Tancsics a pártállami propaganda részévé vált, ahogy Kossuth is. 1848–1849-et a marxista-leninista-sztálinista kánonképzés jegyében értelmezte Mód Aladár (*Pártharcok 1848-ban*), Nemes Dezső (*A munkásság az 1848–49-es forradalomban*), Andics Erzsébet (*Az egyházi reakció 1848–49-ben*), Hanák Péter (*A ma-*

⁴⁴ SZABÓ István (szerk.): *A szabadságharc fővárosa Debrecen. 1849. január-május*. Debrecen város és a Tiszáninneni Református Egyházkerület nyomdaja, Debrecen, 1948. A centenáriumba lásd: HERMANN Róbert: A forradalom és a szabadságharc centenáriuma a magyar történetírásban. *Századok*, 2019/3. 477–503.

⁴⁵ BALÁZS Vera–BALÁZS Tibor: Az 1849-es békepárt és mai ideológusai. A szabadságharc fővárosa Debrecen. 1849. január-május. c. kötet bírálata. *Társadalmi Szemle*, 1948/12. 823–832.; BALÁZS Tibor–BALÁZS Tiborné–HANÁK Péter–S. SÁNDOR Pál–SPIRA György: 1848 történetének magyar történeti irodalma. *Századok*, 1948/1–4. 336–352. Lásd még: SPIRA György: *Parasztágunk és az első magyar polgári forradalom vezetése*. *Századok*, 1948/1–4. 101–149.; SÁNDOR Pál: A magyar agrár- és paraszttörténet polgári irodalmának kritikájához. *Századok*, 1954/2–3. 373–419. Vö. FÜR Lajos: Szabó István. In: SZABÓ István: *Jobbágyságok, parasztságot. Értékeztetések a parasztság történetéből*. Akadémiai, Budapest, 1976. 7–30.; TÖRÖ László Dávid: „A szellemi történet is csak az adatokból indulhat ki”. Eckhart Ferenc történeti munkásságának főbb problémái. Ráció, Budapest, 2020. 180–192.

gyar szabadságharc és a Habsburg Monarchia elnyomott népei), Kenyeres Júlia (*A szabadságharc és a nemzetközi politika*) és Waldapfel József (*Költők a forradalomban*).⁴⁶ Andics Erzsébet és Mód Aladár tanulmányai külön kötetben láttak napvilágot 1949-ben. Andics könyvét Szekfű Gyula, Mód Aladárét Ember Győző méltatta a *Századok* 1949-es évfolyamában. Abban, amely antedatálva 1950-ben jelent meg Sztálin hetvenedik születésnapjára. Akkor, amikor a budapesti trolibuszok mindegyike hetvenes számmal kezdődött. A *Századok* első tanulmányát – Sztálinról, a történettudósról – Borisz Dmitrijevics Grekov jegyezte.⁴⁷

1952-ben, Kossuth születésének 150. évfordulójára jelent meg a *Kossuth-emlékkönyv* I. Tóth Zoltán szerkesztésében, a Magyar Történelmi Társulat és az Akadémiai Kiadó gondozásában, két kötetben, kötetenként közel ötszáz oldalon, összesen majd ezer oldal terjedelemben, vászonkötésben. Az *Emlékkönyv*ben tíz tanulmányt, tizenhat képet, rövidítésjegyzéket és névmutatót találunk.

Az első kötet Révai József népművelési miniszter szoboravató beszédét előszóként, Kosáry Domokos *Kossuth Lajos harca a feudális és gyarmati elnyomók ellen*, Sinkovics István *Kossuth az önálló pénzügyek megteremtője*, Ember Győző *Kossuth a Honvédelmi Bizottmány élén*, Balázs József, Borus József és Nagy Kálmán *Kossuth a forradalmi honvédelem szervezője* és Révész Imre *Kossuth és a Függetlenségi Nyilatkozat* című tanulmányát foglalta magában. A második kötet Andics Erzsébet *Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején*, Spira György *Kossuth Lajos forradalmi szövetsége a radikális baloldallal és a népi tömegekkel*, I. Tóth Zoltán *Kossuth és a nemzetiségi kérdés 1848–49-ben*, Szekfű Gyula *Az öreg Kossuth*

⁴⁶ Mód Aladár et al.: *Forradalom és szabadságharc, 1848–1849*. Szikra, Budapest, 1948.

⁴⁷ Dr. ANDICS Erzsébet: *Az egyházi reakció 1848–49-ben*. Szikra, Budapest, 1949; Mód Aladár: *Pártharcok és a kormány politikája 1848–49-ben*. Szikra, Budapest, 1949; SZEKFŰ Gyula: Andics Erzsébet: *Az egyházi reakció 1848–49-ben*. *Századok*, 1949/1–4. 320–321.; EMBER Győző: Mód Aladár: *Pártharcok és a kormány politikája 1848–49-ben*. Szikra, Budapest, 1949. *Századok*, 1949/1–4. 322–323.; B[orisz] D[mitrijevics] GREKOV: Sztálin és a történettudomány. *Századok*, 1949/1–4. 3–23.

1867–1894, valamint Vayer Lajos *Kossuth alakja az egykorú művészetben* című tanulmányát tartalmazta.⁴⁸

A témák közül látványosan hiányzott az 1849 és 1867 közötti emigráns időszak feldolgozása, amiben talán közrejátszhattak Marx Kossuth-tal szemben a *Herr Vogt*-ban megfogalmazott vádjai. Szekfű Gyula az MTA II. osztálya által kért kutatási tervei között 1953-ban szerepelt az emigráns Kossuth élete és politikai működése. Olyan téma feldolgozása, amely (úgy vélte) nem fog illeszkedni az *Emlékkönyv* Kossuth-képéhez. Az MTA II. osztálya nevében Fogarasi Béla nem ezt a tervet, hanem a másikat, egy ókori és középkori kútfőkritikai segédkönyv elkészítését fogadta el.⁴⁹

Az *Emlékkönyv*-ben az indoktrinációt megalapozó és meghatározó Révai József, és az ő értelmezését leegyszerűsítő és mereven alkalmazó Andics Erzsébet, Spira György, Balázs József, Borus József és Nagy Kálmán írásai mellett komoly történészek komoly tanulmányait olvashatjuk mind a két kötetben, Kosáry Domokos, Sinkovics István, Ember Győző, Révész Imre, I. Tóth Zoltán, Szekfű Gyula és Vayer Lajos alkotásait.

Kosáry Domokos írása volt a kétkötetes mű első tanulmánya. Mestere, 1946 és 1948 között Magyarország moszkvai követe, majd nagykövete, Szekfű Gyula ugyancsak szerepelt az *Emlékkönyv*-ben. Tanulmánya, *Szabad Nép*-cikke, nyilatkozata és Rákosi Mátyáshoz írt és publikált hódoló levele ellenére mégis nyilvánvaló, hogy Szekfű Gyula az emigráns Kossuth politikáját továbbra is irreálisnak tartotta és elutasította. Igaz, nem nyilvánosan. Fenti, az MTA II. osztályához írt kutatási terve egyértelműen ezt támasztja alá.⁵⁰

Legalább ennyire jellemző volt, hogy kiknek a munkái maradtak ki az *Emlékkönyv* két kötetéből, nevezetesen Hajnal István

⁴⁸ I. TÓTH Zoltán (szerk.): I. m.

⁴⁹ Hermann Róbert hívta fel a figyelmemet a téma hiányára és lehetséges összefüggésére a *Herr Vogt* Kossuth-kritikájával. – Szekfű terve az emigráns Kossuth életének és politikai működésének feldolgozására: Fogarasi Béla Szekfű Gyulának (1953. június 9). *Magyar Tudományos Akadémia Levéltára* II. Osztály 71/2. Csatolmány: Szekfű Gyula cím nélküli munkaterve.

⁵⁰ KOSÁRY Domokos: Kossuth harca. In: *Emlékkönyv* I. 1–86., SZEKFÜ Gyula: Az öreg Kossuth... I. m. Vö. DÉNES Iván Zoltán: *A történelmi...* 223., 355–356., 393–406.

úttörő kézírata, a *Kossuth külpolitikája 1848-ban* és Szabó István alapvető tanulmánya, a *Kossuth és a jobbágyszabadság*.⁵¹

Hajnal István az *Emlékkönyv* tanulmányainak szigorúan korlátozott terjedelmét sokszorosan meghaladó autonóm műve csak öt évvel később, halála után jelent meg.

2. kép.

Hajnal István portréja.
MTA Mikrofilmtára
D 1711.

A kéziratot az *Értekezések a történeti tudományok köréből* sorozat szerkesztői, Barta István és Kosáry Domokos erősen lerövidítették. Az orosz autarkia terjeszkedésének fenyegető veszedelem és az alkotmányos és egységessé váló német államokkal együttműködés témái nem illettek bele az indoktrináció kereteibe. A Posen/Poznań hovatartozása körüli vita kapcsán a kis népek önrendelkezéséről kifejtett gondolatai viszont közvetlenül ütköztek azzal, ezért az 1957-ben publikált könyvben sem kaphattak helyet.⁵²

Hajnal István kiszorításában az is szerepet játszhatott, hogy *Az első gépek* című írását három évvel az *Emlékkönyv* szerkesztése és megjelenése előtt, 1949-ben a *Szabad Népben* megkérdőjelezték.⁵³

⁵¹ SZABÓ István: *Kossuth és a jobbágyszabadság*. *Századok*, 1952/3–4. 509–592. Vö. SZABÓ István: *Tanulmányok a magyar parasztság történetéből*. Teleki Pál Tudományos Intézet, Budapest, 1948. Lásd még: SÁNDOR Pál: A magyar agrár és paraszttörténet polgári irodalmának kritikájához. A felszabadulás előtti irodalom bírálata. *Századok*, 1954/2–3. 373–419.

⁵² HAJNAL István: *A Batthyány-kormány külpolitikája*. Akadémiai, Budapest, 1957. Második kiadása: Gondolat, Budapest, 1987. Előszó, s. a. r.: URBÁN Aladár. Vö. LAKATOS László: *Az élet és a formák. Hajnal István történelemszociológiája*. Új Mandátum, Budapest, 1996; KOVÁCS Gábor: *Az európai egyensúlytól a kölcsönös szolgáltatások társadalmáig. Bibó István, a politikai gondolkodó*. Argumentum–Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2004. 247–280.; BALOG Iván: *Hajnal István alternatív kánonja*. In: DÉNES Iván Zoltán: *A magyar történetírás kánonjai*. I. m. 129–163.; GYÁNI Gábor: Hajnal István rendhagyó történetírása. *Korunk*, 2024/4. 28–38.; Uó: Hajnal István történetírása – új megvilágításban. *Korall*, 95. (2024) 134–156.

⁵³ HAJNAL István: *Az első gépek. Válasz*, 1949/5–6. 357–371.

3. kép. Szabó István portréja. Eredeti: Jakucs Pálné Szabó Erzsébet

Abban, hogy Szabó István tanulmánya nem került be az *Emlékkönyvbe*, közvetlenül a terjedelem korlátozása, közvetve viszont Spira György az osztályharcot számonkérő lektori állásfoglalása, a földosztás témájának hiányolása és az érdekegyesítés koncepciójának kifogásolása játszottak meghatározó szerepet.⁵⁴ Igaz, Szabó István munkáját a *Századok* még 1952-ben közölte.

1952-ben a Művelt Nép Könyvkiadó Lukács Lajos, Mérei Gyula és Spira György rövid életrajzát publikálta Kossuthról.⁵⁵ Ezt egy évvel később követte a Tankönyvkiadó által megjelentetett *A magyar nép története*,

Heckenast Gusztáv, Incze Miklós, Karácsonyi Béla, Lukács Lajos és Spira György műve.⁵⁶

1956

1956 szakítást jelentett a totális rendszer Kossuth-képével. 1956 forradalmi ifjúsága a magyar szabadság, a függetlenség jelké-

⁵⁴ SZABÓ István: Kossuth és a jobbágyfelszabadítás. I. m.; Uő: Kossuth állásfoglalása a parasztkérdésben 1848/49-ben. *Acta Universitatis Debreceniensis*. Szerk.: VARGA Zoltán. Debrecen, 1959. 29–46. Kötetben: SZABÓ István: *Jobbágyok, parasztok. Értekezések a magyar parasztság történetéből*. Szerk., bev.: FÜR Lajos. Akadémiai, Budapest, 1976. 253–332., 333–350.; I. Tóth Zoltán szerkesztéségi titkár, Spira György lektor és Szabó István levelezését közli: ERŐS Vilmos: *Populus, plebs, rusticus. Szabó István „harmadik utas” társadalomtörténete*. Ráció, Budapest, 2022. 331–349.

⁵⁵ LUKÁCS Lajos–MÉREI Gyula–SPIRA György: *Kossuth Lajos. Rövid életrajz*. Művelt Nép Könyvkiadó, Budapest, 1952. Vö. MIRU György: Szabad György Kossuth-értelmezése. In: DÉNES Iván Zoltán (szerk.): *Kitörés a kánonból*. I. m. 143–167.

⁵⁶ HECKENAST Gusztáv–INCZE Miklós–KARÁCSONYI Béla–LUKÁCS Lajos–SPIRA György: *A magyar nép története. Rövid áttekintés*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1953.

pének tekintette Kossuth Lajost. 1956 után a Kossuth-szakáll (miként a Bach-korszakban) a Kossuth-címerrel, a kokárdával és március 15. megünneplésével együtt az ellenállás szimbólumaivá váltak. Ebben szerepet játszott Révai József függetlenségi hagyomány-értelmezése, Rákóczi- és Kossuth-képe. Az, amit a forradalom idején a szabadság, az egyenlőség és a társadalmi igazságosság, a szocialista eszmények mellett a „dűvad-állam” számon lehetett kérni.⁵⁷

A nemzet haladásellenes, Kossuth felelőtlen lázító

Molnár Erik korábban moszkvai nagykövet, majd igazságügy-miniszter, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója, a pártállam egyik ideológusa a forradalom eltiprása után leszámolt a forradalom eszmei örökségével azonosított nacionalizmussal: feudális szeparatizmusnak és kiváltságörzésnek minősítette a függetlenségi hagyományokat, a nemzettudatot hamis tudatnak, a nemzeti érzést pedig az uralkodó osztályok dolgozó osztályokat megtévesztő manőverének. A nemzeti kötődéssel szembeállított haladás kerete a nagyobb gazdasági és politikai egység: a szocialista országok proletár internacionalizmuson alapuló közössége, a KGST és a Varsói Szerződés.

Huszonöt évvel később Király István Molnár álláspontját *baloldali ezoterizmus*nak minősítette. A nemzeti függetlenségi hagyományok történelmi szerepét pozitívan, a Habsburg Birodalomét pedig negatívan értékelte, és Molnár Erik, Szabó Ervin és Szekfű Gyula értelmezését Révai Józsefére cserélte vissza az antiimperialista, gyarmati felszabadító mozgalmak melletti elköteleződés jegyében.⁵⁸

⁵⁷ BIBÓ István: Levél Borbándi Gyulához. In: *Bibó István összegyűjtött írásai*. I. m. 3. Az önrendelkezés legitimitása. 1311–1377. Idézet: 1363. A „dűvad-állam”: Fogalmazvány. In: *Bibó István összegyűjtött írásai*. I. m. 1. 246–257. A kifejezés: 251.

⁵⁸ MOLNÁR Erik: A burzsoá nacionalizmusról és a szocialista hazafiságról. Tézisek. *Társadalmi Szemle*, 1959/8–9. 11–39.; Uő: A nemzeti kérdés. *Magyar Tudomány*, 1960/10. 571–587.; Uő: Történetsszemléletünk nacionalista maradványairól. *Új Írás*, 1962/11. 1236–1243.; Uő: Révai József történelemszemléletéről. *Kritika*, 1966/7. 3–8.; KIRÁLY István: Hazafiság és internacionalizmus. A szocia-

Láttuk, hogy Révai József Kossuth-képe a gyűjtő szavú agitátort, a forradalmárt mutatta be. Igaz, olyan forradalmárt, aki nem vállalta a diktátor szerepét, a forradalmi erőszak alkalmazását, s ezért a marxista–leninista–sztálinista értelmezők következetlenségben marasztalták el.

A Kádár-korszak félhivatalos, majd egyre inkább hivatalos Kossuth-képe viszont a konzervatív értelmezések deheroizáló vonásait, az érzelmi politikus sémáját tette magáévá. Kossuth ismét könnyebbnek minősült Széchenyinél a politika és a gazdaság, a szenvedély és a józan számítás, az érzelem és az értelem, a vágyak és a lehetőségek, a szó és a tett szembeállításai mentén. A függetlenség és a demokrácia másik jelképét, március 15-ét a *Forradalmi Ifjúsági Napok* keretében összekapcsolták március 21. és április 4. megünneplésével, így hamisították meg és jelentéktelenítették el. *Itt alkotni, teremteni kell!* – hangzott Kunszabó Ferenc (egyik) Széchenyi-könyvének a címe, s könnyen hozzá lehetett érteni a ki nem mondott, csak sugallt folytatást: nem pedig politizálni, ugrálni, a „geopolitikai adottságokat” semmibe véve felelőtlenül lázítani.⁵⁹

Forráskiadások és úttörő monográfiák

Hajnal István 1927-ben közreadta a Kossuth-emigráció törökországi iratait nagy, monográfiával felérő bevezető tanulmánnyal.⁶⁰ Viszota Gyula 1927-ben és 1930-ban Széchenyi és

lista hazafiság és a szabadságharcos hagyomány. *Magyar Tudomány*, 1973/5. 345–362.; *Kortárs*, 1973/7. 1118–1128., 1973/8. 1280–1290., 1973/9. 1476–1491.; STIER Miklós–TARNÓC Márton: Hazafiság és internacionalizmus (Műhelyvita). *Magyar Tudomány*, 1974/1. 27.; STIER Miklós: Hazafiság és internacionalizmus. A szocialista hazafiság és a szabadságharcos hagyomány. Vitaülés Vácrátóton (1973. szeptember 26.). *Századok*, 1974/1. 220–261.

⁵⁹ KUNSZABÓ Ferenc: *Itt alkotni, teremteni kell. Széchenyi István eszmévilága*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983; Uó: *És ég az oltár. Széchenyi István életműve*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984.

⁶⁰ HAJNAL István (szerk., bev.): *A Kossuth-emigráció Törökországban*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927. A csaknem ezeroldalas kötet történeti bevezető tanulmánya több mint négyszázhusz oldalt tesz ki.

Kossuth írói és hírlapi vitájának forrásanyagát publikálta két kötetben.⁶¹ Jánossy Dénes 1940-ben és 1948-ban adta ki az emigráns Kossuth 1851–1852-es angliai és amerikai útjának dokumentumait.⁶² Koltay-Kastner Jenő pedig 1949-ben megjelentette az olaszországi emigrációs időszakból az 1859-ben keletkezett iratokat.⁶³

Kossuth Lajos Összes Munkáit (KLÖM) 1948-ban, a centenárium alkalmából kezdte kiadni – összesen tizenkét kötetben – a Magyar Történelmi Társulat és az Akadémiai Kiadó.

Barta István tette közzé az *Országgyűlési Tudósításokat*, az ifjúkori iratokat, köztük az *Országgyűlési gyűjtemények* töredékeit és *A magyar fő rendek 1833-ban előbeszédét*, a *Törvényhatósági Tudósításokat*, Pajkossy Gábor adta ki Kossuth fogságának és perének az iratait. A fiatalon elhunyt Lackó Mihály készítette volna elő és rendezte volna sajtó alá két kötetben a *Pesti Hírlap*-időszak dokumentumait. Ezek után adta volna közre Pajkossy Gábor az 1844 és 1847 közötti iratokat. Ez a három, a VIII., IX. és X. kötet az, ami Kossuth reformkori munkái közül máig hiányzik. Barta István publikálta Kossuth 1847–1848-as országgyűlési szerepének dokumentumait. Sinkovics István közölte Kossuth pénzügyminiszteri iratait és 1848. szeptember és december közötti Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) elnöki dokumentumait. Barta István rendezte sajtó alá és tette közzé Kossuth 1849. január és április közötti OHB-elnöki és kormányzóelnöki iratait.

Az eddigi forráskiadások az életmű tárgyilagoss és módszeres feldolgozása szempontjából alapvető jelentőségűek. Annak ellenére, hogy az 1840-es évekbeli Kossuth-publicisztika nagy része és a hozzájuk kapcsolódó iratok máig éppúgy szövegkritikai kiadásra várnak, ahogy az emigrációs iratok jó része is.

⁶¹ VISZOTA Gyula (szerk., bev.): *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. I. 1841–1843. II. 1843–1848.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1927, 1930.

⁶² JÁNOSSY Dénes (szerk., bev.): *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852. I–II.* Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1940–1948.

⁶³ KOLTAY-KASTNER Jenő (szerk.): *Iratok a Kossuth-emigráció történetéhez 1859.* Egyetem, Szeged, 1949.

4. kép. Barta István portréja, 1951. Eredeti: Hering Béláné Barta Anna

Barta István 1945 után a Kossuth-iratok alapos, felkészült és szorgalmas kutatójává vált.⁶⁴ Az 1790–1791-es országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottságok munkálatainak, az operátumoknak az 1830-as évek eleji megyei vitáival, Kölcseyvel és Kossuthtal kapcsolatos mélyfűrésai megalapozták a reformkori magyar liberális ellenzék 1820–1830-as évekbeli megszületésének és megszerveződésének értelmezését.⁶⁵ A *fiatal Kossuth* című, 1966-ban megjelent monográfiája úttörő és alapvető munka volt.⁶⁶

Ebben nem állt egyedül. 1965-ben látott napvilágot Trócsányi Zsolt Wesselényi Miklós életrajzát, politikai szerepét, nézeteit, műveit és politikai stratégiáját (a liberális reformok visszavetítését az ősi alkotmányba) feltáró és feldolgozó úttörő nagymonográfiája, amely a romantikus sémákkal szemben a liberális reformellenzék vezéréként mutatta be hősét és kivételes teljesítményét, e csoportosulás

⁶⁴ BARTA István: *Egyház és állam viszonya Magyarországon a középkor végén*. Bölcsészdoktori értekezés. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935; Uő: *Csányi László, a szabadságharc kormánybiztosa*. Kandidátusi értekezés. MTA Kézirattár, Budapest, 1955. MTAKIK Kt D 00156. Uő: *A fiatal Kossuth és kora. Fejezetek a magyar polgári reformmozgalom történetéhez*. MTA Kézirattár, Budapest, 1964. MTAKIK Kt D 02349.

⁶⁵ BARTA István: Balásházy János pályafordulása. *Történelmi Szemle*, 1958/1–2. 3–21.; Uő: Kölcsey politikai pályakezdése. *Századok*, 1959/2–3. 252–302.; Uő: Ki írta Kölcsey „Wesselényi védelme” című munkáját? *Századok*, 1961/4–5. 720–728.; Uő: Felsőbüki Nagy Pál és a bécsi kormány. *Századok*, 1963/4. 747–781.; Uő: Széchenyi és a magyar reformmozgalom kibontakozása. *Történelmi Szemle*, 1960/2–3. 224–240.; Uő: A magyar reformmozgalom kezdeti szakaszának problémái. *Történelmi Szemle*, 1963/3–4. 305–344.; Uő: A fiatal Kossuth és kora. I. m.; Uő: Kossuth ismeretlen politikai munkája 1833 elejéről. *Századok*, 1965/3. 399–424.

⁶⁶ BARTA István: *A fiatal Kossuth*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

megszervezését.⁶⁷ A monográfia szövegét Barta István jól ismerte, mivel lektora volt.

A *fiatal Kossuth* nem egy életrajz első része volt, hanem eszmei fejlődése kereteinek, szerepeinek és tartalmának a bemutatása.⁶⁸ Kiindulásként Kossuth korai írói próbálkozásairól olvashatunk.⁶⁹ Majd a szerző Kossuth 1826 és 1832 közötti Zemplén megyei, sátoraljaújhelyi közéleti szereplését kísérté nyomon. Ismertette és értelmezte az *Éhségmentő intézetek. Értekezés az éhínségek okairól* címmel 1828-ban kiadott írása ránk maradt töredékét.⁷⁰ Bemutatta 1831-es kolerabiztosi tevékenységét.⁷¹ 1966-ban publikált forráskiadásában közölte, monográfiájában pedig tételen megvizsgálta az ellene felhozott sikkasztási vádat annak iratai alapján.⁷²

Áttekintette részvételét az országos összeírás 1828–1829-es zempléni revíziójának munkálataiban, és feltárta az 1790–1791-es országgyűlés által kiküldött rendszeres bizottsági munkálatok megvitatása során a liberális reformellenzék megszületését a megyékben, így Zemplénben.

Megismerhetjük, hogy Kossuth hogyan vett részt a rendszeres bizottsági munkálatok, az operátumok zempléni vitáiban.⁷³ Megtudjuk, hogy konzervatív ellehetetlenítése után Vécsey Pál báró és két főrendi társa megbízásából a távollevők követeként a

⁶⁷ TRÓCSÁNYI Zsolt: *Wesselényi Miklós*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

⁶⁸ BARTA István: *A fiatal Kossuth*. I. m. 5–10.

⁶⁹ VÖ. MISKOLCZY Ambrus: *Kossuth Eperjesen. Carlowsky Zsigmond és Greguss Ágost jogbölcelete*. ELTE ÁJK, Budapest, 2007.

⁷⁰ KLÖM VI. 172–183. VÖ. BARTA István: *A fiatal Kossuth*. I. m. 26–30.

⁷¹ KLÖM VI. 239–255. VÖ. BARTA István: *A fiatal Kossuth*. I. m. 46–58.

⁷² KLÖM VI. 255–274. VÖ. BARTA István: *A fiatal Kossuth*. I. m. 59–79.

⁷³ KLÖM VI. 280–325., 325–342. VÖ. BARTA István: *A fiatal Kossuth*. 80–172. VÖ. LACKÓ Mihály: Kossuth zempléni válsága. *Medvetánc*, 1986/2–3. 165–179.; ERDMANN Gyula: *Zemplén vármegye reformellenzéke, 1830–1836*. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc, 1989; Jean BÉRENGER–KECSKEMÉTI Károly: *Országgyűlés és parlamenti élet Magyarországon 1608–1918*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2005. 181–221.; ERDMANN Gyula: *Szabadság és tulajdon. Az 1839–40. évi országgyűlés története*. Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2014. 9–36.; DOBSZAY Tamás: *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848)*. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2019. 380–450.

pozsonyi országgyűlésre ment és mit csinált ott az országgyűlés első heteiben.⁷⁴

Végül Kossuth eddig ismeretlen kéziratának Barta István által megtalált töredékét, *A magyar fő rendek 1833-ban előbeszédét* és első fejezete ránc maradt részét datálta 1833 első negyedére, majd ismertette és értelmezte a kézirat tartalmát, amelyet cenzúrázatlansága miatt Kölchey országgyűlési naplója őszinteségével állított párhuzamba.⁷⁵

Varga János késő feudális, kora újkori társadalom- és gazdaságtörténeti, reformkori politikatörténeti, 1848–1849-es hadtörténeti, majd Árpád-kori társadalomtörténeti témákat dolgozott fel. A hatvanas évek második felében úttörő művekben tárta fel a jobbágyságrendszer sajátosságait 1556 és 1767, s a jobbágysági földbirtoklás típusait 1767 és 1849 között.⁷⁶

Az eredeti tőkefelhalmozás, a második jobbágyság és a porosz utas agrárfejlődés ötvenes-hatvanas évekbeli kánonjai deduktív és illusztratív alkalmazásával szemben nagymonográfiában soktényezős dinamikát és különböző tendenciákat tárt fel és mutatott be. Így azt is, hogy a munkaerőhiány miatt sokszor és sok helyen maguk a földesurak egyáltalán nem voltak érdekeltek a röghöz kötés fenntartásában. Varga János 1971-ben publikálta *A jobbágyság felszabadítása 1848-ban* című monográfiáját.⁷⁷ A hetvenes években, hivatali munkája mellett reformkori politikatörténeti alapkutatásokat végzett, amelynek eredményeként feldolgozta és a nyolcvanas évek elejére megírta és megjelentette az első magyar liberális büntetőrendszer-tervezet megszületésének történetét és abban Deák Ferenc szerepét.⁷⁸

⁷⁴ KLÖM VI. 354–406. Vö. BARTA István: *A fiatal Kossuth*. I. m. 173–199. LACKÓ Mihály: Kossuth zempléni válsága. I. m.

⁷⁵ KLÖM VI. 364–401. A szöveg datálása, ismertetése és értelmezése: BARTA István: *A fiatal Kossuth*. I. m. 200–236.

⁷⁶ VARGA János: *A jobbágysági földbirtoklás típusai és problémái 1767–1849*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967; Uó: *A jobbágyságrendszer a feudalizmus kései századaiban 1556–1767*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969.

⁷⁷ VARGA János: *A jobbágyság felszabadítása 1848-ban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1971.

⁷⁸ VARGA János: *Deák Ferenc és az első magyar polgári büntetőrendszer tervezete*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1980.

Bár a művek a nyolcvanas évek elején jelentek meg, Szabad Kossuth-könyve pedig 1977-ben, tehát Vargára hathatott a *Kossuth politikai pályája*, míg Szabad Kossuthjára Varga később publikált reformkori tanulmányai és monográfiái valószínűleg nem, mégis témái szoros összefüggése miatt tanulmányait és monográfiáit most mutatom be.

Varga János feltárta, bemutatta és értelmezte a megyék nemességének állásfoglalásait az egyes liberális reformokkal kapcsolatban, majd két monográfiában feldolgozta és újraértelmezte a Széchenyi–Kossuth-vita kezdeti fázisait: a *Kelet népét* és széles körű visszhangját, az akadémiai beszédet és az arra adott válaszokat, a *Jelenkor* és a *Pesti Hírlap* egymásnak felelő cikkeit. *Megye és haladás a reformkor derekán 1840–1843* című munkájának konklúziójaként kirajzolta, azonosította és meghatározta a megyei önkormányzat és a központosítás, Kossuth és Eötvös 1844 utáni szembenállásának politikatörténeti kontextusát.⁷⁹ Sorra vette, hogy az egyes megyék nemessége tételesen hogyan viszonyult az egyes liberális reformokhoz. Ennek alapján bemutatta a megyei önkormányzat és a centralizáció tartalmát, funkcióját, jellegét és egymáshoz való viszonyát értelmező különböző liberális ellenzéki, középutas liberális és konzervatív álláspontokat. Akkor, amikor a kormányzat a *Pesti Hírlap*ot centralista orgánummá tette és bevezette az adminisztrátori rendszert a liberális reformellenzék visszaszorítása végett.⁸⁰

Keresztútban a Pesti Hírlap című monográfiájából részletesen megismerhetjük a *Pesti Hírlap* keletkezésének körülményeit, kezdeti hatását, a reformtábor megoszlását, a *Kelet népe*-vitát

5. kép. Varga János portréja. Eredeti: Szabad Júlia Anna

⁷⁹ VARGA János: *Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843)* I–II. I. m.

⁸⁰ VARGA János: *Megye és haladás*. I. m. A centralisták értelmezését vö. KECSKEMÉTI Károly: *A magyar liberalizmus*. I. m.

teljes sajtó- és röpiratviszszhangjával együtt. Ezek alapján pedig lehetővé válik az, hogy meghatározhassuk a vita jellegét, a demokrácia irányába nyitott és zárt liberális irányzat szétválását.⁸¹

A *Helyét kereső Magyarországnak* Széchenyi akadémiai beszédének háttérét, a modern nemzetépítés *jogkiterjesztő asszimiláció*n alapuló liberális nacionalista ellenzéki koncepcióját, a kiváltságőrzést modernizáló, a jogkiterjesztést és az asszimilációt egyaránt elvető konzervatív stratégiát és a kettő között álló középutas álláspontot ismerhetjük meg.⁸²

A *jobbágyszabadítás kivívása 1848-ban* olvasása során érzékelhetjük Pozsony, Bécs és Pest, az ellenzéki liberálisok, a bécsi forradalmárok és a pesti radikálisok 1848 tavaszi tevékenységének kölcsönhatását, egybekapcsolódását. A három tényező egymásra hatását nyomon követhetjük Kossuth március 3-i felirati beszédétől a bécsi és a pesti forradalmon át a jobbágyszabadítást ellenzők ellentámadása visszaszorításán keresztül a jobbágyszabadítás törvénybe foglalásáig.⁸³

Varga János ezekben a műveiben (egyebek mellett) Kossuth pozícióját mutatta be különböző helyzetekben. 1841–1842-ben, a *Kelet népe*-vitában a demokrácia irányába nyitó liberális, 1842–1843-ban, a jogkiterjesztő asszimiláció körüli diskurzusban liberális nacionalista, a konzervatív offenzíva idején liberális municipalista, 1848 tavaszán pedig a radikálisokat a konzervatívokkal szemben együttműködésre ösztökélő, majd visszaszorító, a demokrácia irányába nyitott (de nem demokrata, nem radikális, és semmiképpen sem forradalmár) liberális volt.

Varga János a *nemesi kiváltságokat átmentő köznemes* és a *következetlen forradalmár* sémáit, Szabó Ervin és Révai József Kossuth-értelmezését (és idealizált Petőfi-képét) szembesítette kutatásai eredményeivel, és újragondolta saját, 1950-es évek eleji

⁸¹ VARGA János: *Keresztútzben a Pesti Hírlap. Az ellenzéki és a középutas liberalizmus szétválása 1841–42-ben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.

⁸² VARGA János: *Helyét kereső Magyarország. Politikai eszmék és koncepciók az 1840-es évek elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982.

⁸³ VARGA János: *A jobbágyszabadítás*. I. m.

álláspontját, valószínűleg Révai József Kossuth-képén alapuló értelmezési keretét.⁸⁴

Spira György 1848–1849 narratíváiban harminc év alatt a márciusi ifjak eszményített radikalizmusát számonkérő állásponttól, Révai József kanonizált elbeszélésének osztályharcos szemléletétől eljutott a kiegyezés visszavetítő számonkéréséig, Szekfű Gyula és Kosáry Domokos értelmezéséig, Révai és Szekfű elbeszélése elemeinek vegyítéséig. Munkássága persze jóval több, szélesebb és sokszínűbb volt, mint amilyen képet 1848–1849-es narratívái értelmezési kereteinek számbavétele mutat.⁸⁵

Urbán Aladár 1848-as hadtörténeti munkái és Batthyány Lajos miniszterelnök tevékenységét feldolgozó művei viszont nem sémák illusztrációi, hanem alap kutatások eredményei voltak. Egyebek között bemutatta a kormány működését, a miniszterek együttműködését és szembenállásait, Batthyány és Kossuth, Kossuth és minisztertársai viszonyát.⁸⁶

⁸⁴ VARGA János első könyve: *Népfelkelő és gerillaharcok Jellasics ellen 1848 őszén*. Hadtörténelmi Levéltár–Magyar Történelmi Társulat, Budapest, 1953; Uő: Magyarország a napóleoni háborúk és a Szent Szövetség idején. A feudalizmus válságának tetőfoka és a polgári forradalom és szabadságharc. In: MOLNÁR Erik–PAMLÉNYI Ervin–SZÉKELY György (szerk.): *Magyarország története. I. Gondolat Kiadó, Budapest, 1964. 408–550.*

⁸⁵ LUKÁCS Lajos–MÉREI Gyula–SPIRA György: I. m.; SPIRA György: *Kossuth Lajos a szabadságharc vezére*. Művelt Nép, Budapest, 1952; Uő: *Az 1848–1849-es magyar polgári forradalom és szabadságharc*. Tananyag az MDP története tanfolyam hallgatói és propagandistái részére. Zuglói Nyomda, Budapest, 1956; Uő: *A magyar forradalom 1848–49-ben*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1959; Uő: *1848 Széchenyi és Széchenyi 1848-a*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964; Uő: *Petőfi napja*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975; Uő: *Polgári forradalom (1848–1849)*. In: KATUS László (szerk.): *Magyarország története 1848–1890*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979. I. 59–434.; Uő: *Négy magyar sors*. Magvető Kiadó, Budapest, 1983.

⁸⁶ URBÁN Aladár: *A nemzetőrség és a honvédség szervezése 1848 nyarán*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973; Uő: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Magvető Kiadó, Budapest, 1986; Uő (vál., jegyz., előszó): *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai*. Argumentum Kiadó, Budapest, 1999; Uő: *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöksége, fogsága és halála*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2007; Uő: *Gróf Batthyány Lajos, Magyarország első alkotmányos kormányfője*. Holnap Kiadó, Budapest, 2007; Uő: *Batthyánytól Kossuthig. Hadsereg és politika 1848 nyarán és őszén*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2009; Uő: *Szabadság és rend. Pest-Buda rendje és rendőrsége 1848-ban*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2015.

Kosáry Domokos és Barta István az érzelmi és sérelmi radikális és a *sikeres kisnemes politikus* Kossuth-képein nevelkedtek. Varga János viszont nyilván Révai József *következetlen forradalmár* sémáját tanulta. Mindhárman ezektől kellett hogy elrugaszkodjanak. 1956 után pedig Molnár Erik nemzetértelmezésével találták szembe magukat. Azzal, ami Révaiét Szabó Ervin (és közvetve Szekfű Gyula) besorolásával helyettesítette. Barta István, Trócsányi Zsolt és Varga János értelmezései nem ezt tették. Kosáry Domokos viszont a hatvanas-hetvenes évek fordulóján már egyre inkább hajlott arra, hogy önmeghatározását, pozícióját a *dilettantizmus* = *demagógia* = *függetlenségi romantika* kontra *szaktudomány* ellentétére, a *voluntarista* = *romantikus nacionalista* kontra *realista* = *illúzióoszlató* = *tudományos szembeállításra* vonatkoztassa és a szaktudománnyal, az illúzióoszlató tudományossággal azonosítsa.

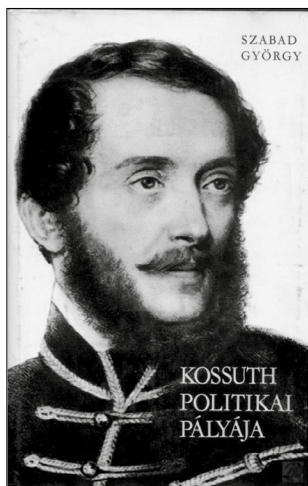
Annak, aki ki akart kerülni a Szabó Ervin vagy Révai József sémái közötti választás csapdájából, rendelkezésére álltak a kiadott források, így a *Kossuth Lajos Összes Munkái* sorozat addig megjelent kötetei, Barta István, Sinkovics István és Pajkossy Gábor gondos, lelkiismeretes és szakavatott munkájának köszönhetően az 1948-tól 1989-ig megjelent tizenkét kötet. Munkája során inspirációt meríthetett Barta István, Trócsányi Zsolt és Varga János műveiből, és jó lélekkel használhatta az ő megállapításaik mellett Hajnal István és Szabó István kutatási eredményeit.

Kosáry Domokos, Hajnal István, Szabó István, Barta István, Trócsányi Zsolt és Varga János műveire többen is építettek, kutatási eredményeiket felhasználták és továbbvitték. Kecskeméti Károly liberalizmusmonográfiája – a centralisták szerepének (Szekfűhöz és Kosáryhoz hasonló) eszményítő értékelése ellenére – Varga János feldolgozásaival mutat alapvető hasonlóságot és párhuzamot.⁸⁷

⁸⁷ Hajnal István, Szabó István, Barta István, Trócsányi Zsolt és Varga János kutatásainak továbbvitele külön tanulmányt érdemel, amit egy óhatatlanul szelektív bibliográfia nem pótolhat. Vö. KECSKEMÉTI Károly: *A magyar liberalizmus*. I. m. Előzménye: Charles KECSKEMÉTI: *La Hongrie et le réformisme liberal – Problèmes politiques et sociaux 1790–1848*. [Magyarország és a liberális reform-

Kossuth politikai pályája (1977)

Szabad György 1977-ben *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében* címmel könyvet publikált, amelyben Kossuth közéleti szerepét, kontextusba ágyazott érdekegyesítő koncepcióját, a demokratikus átalakulás programját mutatta be.⁸⁸

6. kép. Szabad György *Kossuth politikai pályája* című könyvének borítója. Eredeti: Szabad Júlia Anna

Tíz fejezetben, időrendben, s azon belül tematikus sorrendben haladva olvashatjuk közéleti szerepei, nézetei, döntései és kontextusuk értelmezését fogalmazványai, cikkei, beszédei és tervezetei alapján.

Először családját, tanulmányait és Zemplén megyei pályakezdését ismerjük meg. Utána az 1832–1836-os pozsonyi országgyűlésről küldött beszámolóit, az *Országgyűlési Tudósításokat* író, szerkesztő és terjesztő publicista tevékenységét követjük. A harmadik fejezetben a *Törvényhatósági Tudósítások* terjesztéséért 1837-ben bebörtönzött fogoly életéről és tevékenységéről olvashatunk. A következő három fejezetben – a *Pesti Hírlap* szerkesztésétől, 1841-től az alsótáblai ellenzéki vezérszerepig, 1847–1848-ig – publicisztikai témái, politikai állásfoglalásai és programjai

értelmezését tanulmányozhatjuk. A hetedik és a nyolcadik fejezet Kossuth 1848–1849-es szerepeit és döntéseit mutatja be és interpretálja. Az utolsó két fejezetben pedig az emigráns Kossuth

mozgalom – Politikai és társadalmi problémák 1790–1848] Il Centro de Ricerca, Rome, 1989.

⁸⁸ SZABAD György: *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*. Kossuth Kiadó–Magyar Helikon Kiadó, Budapest, 1977. Vö. SZABAD György (összeáll.): *Kossuth Lajos üzenetei*. IKVA Könyvkiadó, Budapest, 1994; Uő: *Kossuth Lajos irányadása*. Válasz Kiadó, Budapest, 2002.

abszolutizmusellenes politikai tevékenységét (1849–1867) és a kiegyezéssel szembeállított új társadalmi, nemzetiségi érdekegyesítés és az ezt föderációba foglaló kelet-európai állam- és gazdasági szövetség megegyezési terveit olvashatjuk.

A pályakezdéstől 1848-ig

Kossuth Lajos, Kossuth László és Weber Karolina egyetlen életben maradt fia, négy leánytestvér bátyja, Monokon született. Az elemi ismereteket Sátoraljaújhelyen sajátította el, majd az ottani piarista gimnáziumba járt, és az eperjesi evangélikus kollégiumban és a sárospataki református kollégiumban folytatta tanulmányait. Előbb Eperjesen Kardos Sámuel ügyvédnél, azután Pesten, a hétszemélyes, majd a királyi táblánál joggyakornokkodott. Egy évig Pesten volt ügyvéd, Sátoraljaújhelyen a helybeli evangélikus egyházközség ügyvédje, ezt követően táblabíró és városi ügyész lett.

1828–1829-ben az adózó nép állapotának összeírását felülvizsgáló Zemplén megyei bizottság tagjaként bepillantást nyert a „misera plebs contribuens” kiszolgáltatottságába, ráláthatott a birtokviszonyokra, a parlagon hagyott, megműveletlen szántóföldek nagy számára, valamint a kiváltságosok viszonyulására mindehhez. 1831-ben kolerabiztosként meghatározó társadalmi tapasztalatokra tett szert. Az operátumok megyei megvitatása során a megyei közgyűlésen a sajtószabadság tárgyában szólalt fel. Kézirataiból, mindenekelőtt az *Értekezés az éhségmentő intézetekről* ránk maradt töredékéből és megyei közéleti szerepvállalásaiból nyomon követhetjük szemléletének átalakulását a rendi alkotmányvédelem sérelmi beállítottságától a liberális ellenzékiiség érdekegyesítő koncepciójáig. A koncepció kialakulásában Lónyay Gábor baráti köre meghatározó szerepet játszott. Megyegyűlési szereplése miatt konzervatív támadás célpontjává vált, s mivel nem volt lehetősége, hogy visszautasítsa az ellene felhozott sikkasztási vádat, elhagyta Zemplént. A sikkasztási vád iratait Barta István közölte. Szabad György a vádakát Kossuth politikai ellehetetlenítésére irányuló rágalomnak fogta fel, és ezért érdemben egyáltalán nem foglalkozott vele.

Kossuth 1832 végén a Lónyay-körhöz közel álló Vécsey Pál báró megbízásából a távol levő főrend követeként Pozsonyba költözött, hogy onnan díjazás fejében rendszeres tudósításokban számoljon be az országgyűlés mindkét táblája tanácskozásairól megbízójának. 1832. december 17-től 1836. március 3-ig 346 lap-számban, 3500 nyomtatott oldalon küldött tudósításokat, így a sajtó által kényszerűen mellőzött kerületi ülésekről, az alsótábla érdemi döntés-előkészítő tárgyalásairól is, nemcsak Vécseynek, hanem az *Országgyűlési Tudósítások* növekvő számú megrendelőinek, az általa is formálódó liberális ellenzéki közvéleménynek.

A magyar fő rendek 1833-ban előbeszéde az egyén és a közösség kívánatos viszonyának természetjogi, deduktív, a polgári átalakulást célzó érdekegyesítő politika hitvallása. Az egyenlően oltalmazó polgári lét szabadsága (értelmezése szerint) olyan kimeríthetetlen kincs, amely nem fog, hanem erősödik azáltal, hogy benne többen osztoznak – állította (tegyük hozzá: Cicero tétele nyomán). Nem kiváltság tehát, hanem szabadság. Ezen alapult, hogy Kossuth az önkéntes örökváltság Széchenyi által javasolt és a szabályozott örökváltság Wesselényi által kezdeményezett indítványon túllépve a jobbágytelek tulajdonáért járó szolgáltatások értékének kötelező megváltását kívánta és szorgalmazta.

Az országgyűlés bezárása után Kossuth folytatta közvélemény-teremtő és -formáló rendszeres tudósításait, immár az egyes megyékről az egyes megyéknek. A *Törvényhatósági Tudósítások* „szamizdat”-szerzőjét, -kiadóját és -terjesztőjét 1837 májusában letartóztatták, bebörtönözték és összeesküvéssel vádolták. Kossuthot tíz évre ítélték, de az 1839–1840-es országgyűlés Deák Ferenc vezette alsótáblai liberális ellenzéke kezdeményezésének eredményeként három év után, 1840 tavaszán amnesztiával kiszabadult.

Kossuthot nem törte meg a börtön. 1841-től 1844-ig, három és fél évig szerkesztette a *Pesti Hírlapot*, amely neki köszönhetően a „lázáító” valóság híradója, a reformokért folytatott küzdelem kezdeményezője, a liberális reformellenzék helyzetfeltáró és programalkotó fóruma lett. Szabad bemutatta *A Kelet népe*-vitát, és Kossuth hírlapi cikkei közül az örökváltságról, a köztehervise-

léről, a megyei és városi törvényhatóságok népképviseleti alapra helyezésének reformjáról és a nemzet és nemzetiség kérdéseiről írottak fő tételeit, érveit és a reformok egymást feltételező összefüggését. Áttekintette és értelmezte Széchenyi 1842. november 27-i akadémiai beszédét és annak fogadtatását. Hosszan idézett Kossuth 1844. augusztus 27-i, Pest megye közgyűlésén tartott kiadatlan beszédéből, amelyben a városi reform keretében a politikai jogok kiterjesztése, a népképviselet bevezetése mellett értelt.

1846-ban a krakkói és a galíciai lengyel nemesi felkelés sorsát a lengyel földesurak és a (ruszin, ukrán és lengyel) jobbágyok szembenállása pecsételte meg. A lengyel nemesi felkelők az osztrák abszolutizmus és a ruszin parasztlázadás harapófogójába kerültek. Az abszolutizmus fenyegetése és a parasztháború réme valósággá vált, ami intő példa volt a magyar liberális reformellenzék számára. Arról, hogy mi történik akkor, ha az érdekegyesítés programját nem valósítják meg. A liberális reformellenzéknek ugyanis a kiváltságosokat meg kellett nyernie annak a feladatnak, hogy számolják fel a kiváltságrendszert. Még hozzá békés eszközökkel és úgy, hogy mindezt a kiváltságosokból álló, őket képviselő rendi országgyűlés vigye végbe.

A konzervatívok (mint Dessewffy Aurél publicisztikájából már 1841–1842-ben láthatjuk) azzal támadták a liberálisokat, hogy radikálisok, egy szűk, vagyontalan értelmiségi csoport tagjai, akik nem kockáztatnak semmit, és saját súlyuk növelése érdekében megyei hatáskörbe vonják az országgyűlésre tartozó kérdéseket, és a birtokarisztokráciát pénzarisztokráciával váltánák fel.

Széchenyi előbb a *Jelenkorban* közreadott cikksorozatban (*Wesselényi és Kossuth, Mélyen számoló tanítványom*), majd a *Politikai program töredékeiben* azzal vádolta Kossuthot, hogy lázító, aki egy új Dózsa-parasztháborúba taszítja az országot. Holott a nép éretlen, a nép szava nem Isten szava, s a nép vezetésre, gyámolításra, irányításra szorul. Kossuth többek között azzal válaszolt neki, hogy eljött az utolsó lehetőség arra, hogy reform útján vágjanak elébe a népharag gátszakításának. A nép szava nem Isten szava, de a nép ítél.

Kossuth gazdaságpolitikai koncepciót dolgozott ki a gazdasági függőség helyett a partnerviszony kialakítása érdekében, amelyet ipari és kereskedelmi társadalmi kezdeményezésekkel támasztott alá. Cikkekben és tanulmányokban érvelt amellett, hogy a szükséges reformokat meg kell hozni (a *Késő!* és az *Úrbéri viszonyok a Hetilapban, A magyar conservatív párt és a nemzetiség a Magyar Szózatokban, az Adó az Ellenőrben*). A kormánytámogató Konzervatív Párttal szemben a heterogén ellenzéki tábor egybeszervező pártjának az *Ellenzéki Nyilatkozat* közös alapot kínált, a *Pest megyei követutasítás* pedig részletes programot. Az 1847–1848-as diétán Kossuth Pest megye követeként az ellenzéki liberálisok alsótáblai vezére volt.

1848–1849

1848. március 3-án, a párizsi forradalom után Kossuth felirati javaslatot nyújtott be az alsótáblán, miszerint a dinasztia uralkodását helyezzék alkotmányos alapra a Lajtán túli tartományokban, Magyarországon pedig vezessenek be alapvető reformokat. A pozsonyi kezdeményezést a bécsi forradalom lendítette tovább, Metternich és rendszere megbukott. A pozsonyi országgyűlés küldöttsége Bécsbe vitte a továbbfejlesztett felirati javaslatot, Pesten pedig a radikális ifjúság Petőfi és társai vezetésével a szabadbátori sajtóval kinyomtatta a pozsonyi reformellenzék programjával megegyező politikai követeléseit, és kiszabadította a börtönéből a politikai fogoly Táncsicsot. Az érdekegyesítés, a reformellenzék programja a pozsonyi országgyűlés, a bécsi és a pesti forradalom közötti kölcsönhatás eredményeként április 11-én uralkodói szentesítést nyert. A jobbagyfelszabadítás kötelező örökváltsággal, a közteherviselés, a törvény előtti egyenlőség, a népképviselés, a hatalommegosztás politikai programból törvényerőre emelkedett. Még márciusban megalakult Batthyány Lajos elnöklésével az országgyűlésnek felelős minisztérium, amelyben Kossuth, aki az áttörés kivívásában oroszlánrész vállalt, töltötte be a pénzügyminiszteri tiszteket.

Két fejezetben követjük nyomon Kossuth 1848–1849-es szerepét. Az első fejezetben mint pénzügyminisztert, az önálló pénz-

ügy, külügy- és hadügy megszervezésének kezdeményezőjét, és a kormány országgyűlési vezérszónokát. A másodikban az országgyűlés honvédelmi bizottmánya elnökét, az önvédelmi háború vezetőjét, az olmützi oktrojált birodalmi alkotmányra adott válasz, a Függetlenségi Nyilatkozat után Magyarország kormányzóelnökét. Látjuk, hogy 1848 nyár végétől, ősze elejétől a Batthyány-kormány és az országgyűlés számára nem az volt a kérdés, hogy a békét vagy a háborút válassza, hanem az, hogy milyen háborút visel, és kinek az oldalán. A határőrvidéki szerb, az erdélyi román és az észak-magyarországi szlovák felkeléseket, helyi polgárháborúkat immár közvetlenül a kormány és az országgyűlés ellen irányuló támadás követte Josip Jelačić horvát bán vezetésével. Ennek visszaverése, valamint az országgyűlésnek felelős végrehajtó hatalom, az Országos Honvédelmi Bizottmány felállítása volt az önvédelmi háború kezdete.

1848. december 2-án V. Ferdinánd lemondott a trónról unokaöccse, Ferenc József javára, aki az örökös tartományok Kremsierben üléselő parlamenti feloszlatása, alkotmánytervet figyelmen kívül hagyta, és 1849. március 4-én alkotmányt oktrojált birodalma népeire, Magyarország pacifikálását pedig hadseregére bízta. A császári csapatok 1848 decemberében Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz vezetésével megindultak, és a tél végére, a tavasz elejére az ország nagy részét elfoglalták. Az országgyűlés és a kormányként tevékenykedő OHB Debrecenbe költözött. A magyar hadsereg tavasszal megállította és visszaverte a császári csapatok támadását Magyarországon és Erdélyben.

Kossuth az OHB elnökeként, majd kormányzóelnökként egyaránt visszautasította az országgyűlés radikálisainak kezdeményezését diktatúra bevezetésére. Mindenféle terror távol állt tőle. Az országgyűléstől nyert törvényes felhatalmazást, és annak számolt el azzal.

Ferenc József 1849 tavaszán segítséget kért az orosz cártól a magyar „lázaság” leverésére. Nyár elején az európai kontinens két legnagyobb hadserege támadta meg Magyarországot.

A magyar hadsereg 1848 őszi visszaverte Jelačić támadását, 1849 tavaszán kiszorította Windisch-Grätz csapatait. 1849

nyarán viszont győzött a túlerő. Az intervenció harmadik hónapjában, a főserég veresége után Görgei Artúr tábornok augusztus 13-án Világosnál az oroszok előtt letette a fegyvert. Kossuth Törökországba menekült.

Emigrációban

Kossuth két évig Törökországban élt, majd Angliában és az Egyesült Államokban kampányolt a beavatkozásért a be nem avatkozás mellett, egy újabb orosz intervenció elhárítása végett. Azért, hogy egy újabb magyar felszabadító háborút ne fenyegethessen orosz intervenció. Mazzini forradalomcsináló politikája és III. Napóleon Ausztriával szembeni készülődése az abszolutizmussal szembeni magyarországi felkelés és az elkövetkező, Ausztria elleni háború összehangolására ösztökölte és nemzetközi biztosítékai megteremtését igyekezett elősegíteni. Mazzini stratégiája kudarcot vallott, III. Napóleon pedig békét kötött Ausztriával.

Magyarországon az abszolutizmus 1860-ban válságba jutott, amelyet a magyar konzervatívok kezdeményezésére Ferenc József az Októberi Diplomával, az 1847-es politikai viszonyok visszaállításával próbált megoldani. Ezt a kiegyezési ajánlatot az összehívott országgyűlés mindkét pártja, a Teleki László vezette Határozati és a Deák Ferenc által vezérelt Felirati Párt egyértelműen visszautasította, és Deák Ferencel az élen ragaszkodott a '48-as törvények maradéktalan, teljes visszaállításához. Az uralkodó válaszul feloszlatta az országgyűlést, és a birodalmi központosítás politikájához tért vissza.

Az 1860–1861-es ellenállás politikai tapasztalatai nyomán Kossuth újabb (társadalmi és nemzetiségi) érdekegyesítést látott szükségesnek, és annak programján dolgozott. Ám a hazai közvéleménytől mindinkább elszigetelődött, mivel kapcsolatrendszerét a Határozati Párt vezetői, Almásy Pál, Podmaniczky Frigyes és Tisza Kálmán kisajátították. 1866-ban Poroszország és Ausztria között kitört a háború a német egység vezetéséért, amelyben Poroszország döntő győzelmet aratott. Ausztria és Magyarország az 1861 és 1865 közötti újabb abszolutizmust

követően 1867-ben Osztrák–Magyar Monarchiává alakult. A kiegyezés a magyar önállóság számos feltételét biztosította a '48-as törvények alapján, de perszonálunió helyett az állam- és gazdasági szövetség a hadügy, a külügy és a pénzügy közösségét és az uralkodó előszentesítési jogát is magában foglalta.

Kossuth a kiegyezést mint az anakronisztikus Habsburg Birodalmat tovább éltető, hosszú távon önkorrekcióra képtelen politikai konstrukciót elutasította. A kiegyezéssel a megegyezést, újabb, társadalmi és nemzetiségi érdekegyesítést és a kelet-európai államok szövetségét, Magyarország, Románia, Szerbia és Horvátország, valamint Erdély konföderációját állította szembe. Olyan koncepciót, amely lehetővé teszi, hogy Magyarország ne a felbomlásra ítélt birodalom, hanem a felszabaduló nemzetek sorába tartozzon.

Az értelmezés tanulságai

7. kép. Szabad György portréja. Magyar Tudomány, 1983/2. 129. MTA Fotótár. Eredeti: Szabad Júlia Anna.

Szabad György a reformkori Kossuthot nem a jogkiterjesztésen, az érdekegyesítésen alapuló nemzetépítés koncepciója és programja pusztá alkalmazójaként és propagátoraként, hanem alakítójaként, továbbfejlesztőjeként és a heterogén ellenzéki tábor integráló vezéréként mutatta be.

Kossuth Sátoraljaújhelyen, Pozsonyban, majd Pesten Wesselényi Miklós és Kölcsey Ferenc (Hajnóczy Józsefig visszanyúló) érdekegyesítő programját, a jogkiterjesztés stratégiáját tette magáévá, képviselte és fejlesztette tovább. Azt a koncepciót, amely szerint a szegény adózó népet a nemességnek be kell emelnie a rendi alkotmányosság sáncai közé. Azért, hogy a korábbi kiváltság nélkülieket a jogkiterjesztés révén szövetségesévé, Kölcsey kifejezésével „együttküzdő testvérévé” tegye az abszolutizmussal szemben. Ami egyúttal azt is jelentette, hogy az arisz-

tokratikus, rendi alkotmányosságot polgári alkotmányossággal, a születési kiváltságrendszeren alapuló társadalomszerveződést a szabad tulajdonosok társadalomszerveződésével, a nemesi nemzetet pedig polgári nemzettel váltsa fel. A természeti környezet és az emberi kapcsolatok barbár, elmaradott, kiműveletlen, anakronisztikus állapotát a civilizáció elterjesztésével, a műveltség általánossá tételével, az iparkodást és a szorgalmat serkentő infrastruktúrával (utakkal, vasútvonalakkal és tengeri kikötővel), intézményekkel és társulásokkal alakítsa át. Magyarország önkormányzatát a népképviselői országgyűlés, az annak felelős végrehajtó hatalom, az önkormányzati alapra helyezendő helyhatósági rendszer kölcsönös együttműködése, egyensúlya és szabadságelvű kiegyenlítése és a független, esküdtszéki igazságszolgáltatás biztosíthatja. Az örökös tartományokhoz fűződő egyoldalú függőséget és kiszolgáltatottságot egyenrangú felek közötti kölcsönös partnerkapcsolattal, állam- és gazdasági szövetséggel kell felváltani. A közös dinasztia uralkodását a Lajtán túl bevezetésre kerülő alkotmányos kormányzás, Magyarországon pedig alapvető reformok életbe léptetése alapozza meg.

Szabad értelmezésében Kossuth a demokrácia irányába nyitott ellenzéki liberálisból liberális demokrata lett. Konceptiója és programja formálódásának reformkori csomópontjait *A magyar fő rendek 1833-ban* előbeszéde és első fejezetének töredéke, az *Országgyűlési Tudósítások*, a *Törvényhatósági Tudósítások*, a *Pesti Hírlap* és a *Hetilap* vezércikkei, cikkei és szerkesztői kommentárjai, Kossuth Pest megyei közgyűlési beszédei, a *Magyar Szózatokban* és az *Ellenőrben* megjelent tanulmányai, az *Ellenzéki nyilatkozat*, a *Pest megyei követutasítás* és az 1848. március 3-i *felirati beszéd* jelzik. Az a sorozat, amelynek átértelmezett, programmá, törvényjavaslatokká formált változata és eredménye meghatározó szerepet játszott 1848 márciusában, mivel kölcsönhatáshoz vezetett Pozsony, Bécs és Pest között, politikai áttörést eredményezett, és csaknem másfél évig sikerrel verte vissza a nemzetiségi polgárháborúkat és az osztrák katonai támadásokat.

Kossuth 1848–1849-ben miniszterként, vezérszónokként és az önvédelmi háború szervezőjeként nem a béke vagy a háború,

hanem a háború két változata (az abszolutizmus oldalán külföldön vagy az abszolutizmus támadását visszaverve itthon) közötti választással került szembe, és miután a békés eszközöket kimerítette, erre készítette fel képviselőtársait, a döntéshozókat és a közvéleményt. Úgy, hogy az országgyűlés mindvégig ülésezett, a végrehajtó hatalom az országgyűlésnek felelősen gyakorolta a rábízott hatalmat, az alkotmányos intézmények pedig a háborús és a polgárháborús állapotok ellenére működtek. Nem volt diktátor, nem alkalmazott forradalmi erőszakot, és nem gyakorolt terrort. A jobbágyfelszabadításnak, a jogkiterjesztő nemzetépítésnek köszönhetően a forradalom és az önvédelmi háború nem vezetett sem meghatározó parasztháborúhoz, sem diktatúrához, sem forradalmi erőszakhoz, sem terrorhoz. Örökségéből a neoabszolutizmus idején is megmaradt a jobbágyfelszabadítás.

Az emigráns Kossuth politikai tevékenységét, koncepciója kialakítását a kűtahyai alkotmánytervtől a Dunai Szövetség tervezetig, a mazzinista forradalomcsinálástól a „beavatkozás a be nem avatkozásért” angliai és amerikai kampánykörutakon át az új érdekegyesítés és a kelet-európai államszövetség programjáig követhettük nyomon.

Szabad Kossuth emigrációs szerepeit és stratégiáját szembeesítette a változó európai nagyhatalmi viszonyokkal, a keleti kérdéssel és az olasz és német egységtörekvésekkel a krími háborútól az olasz–francia–osztrák háborún át a porosz–osztrák háborúig. Megállapította, hogy Kossuth nem hagyta, hogy Magyarország kiszolgáltatottjává váljon bárki kalandorpolitikájának: sem Mazzini forradalomcsinálásának, sem III. Napóleon nagyhatalmi játszmáinak.

A hazai politikai viszonyokat nyomon követte a neoabszolutizmus berendezkedésétől annak bukásáig, az Októberi Diplomától a Schmerling provizóriumig, majd a kiegyezés abszolutista és félalkotmányos előkészítésétől a kiegyezés tető alá hozataláig. Szerepe, koncepciója és önmagáról alkotott képe elemeiben módosult, időnként változott. Ezek ellenére és ezekkel együtt a magyar demokratikus nemzetépítés és a kelet-európai demokratikus nemzetté válások elhivatott politikusa maradt.

Amennyiben távolabbról nézünk rá Kossuth nézeteire, azt láthatjuk, hogy az ősi alkotmány demokratikus megújítása, a *nemesi republikanizmus* kiterjesztése és átformálása, a *természetjog*, a *csinosodás* és a *jó kormányzás* felvilágosult politikai nyelvén fejtette ki nézeteit. Alapfogalmait a *szabadság*, az *egyenlőség* és a *nemzet* alkották, amelyek értelmezése összekapcsolódott a *demokrácia*, az *ország*, az *állam*, a *politikai berendezkedés* (*függetlenség*, *köztársaság*, *önkormányzat* és *központosítás*) fogalomhasználatával és értelmezésével. Szemlélete *fejlődésselvű*, *perfekcionista liberális demokrata* volt, amelyben liberalizmus, demokrácia és patriotizmus összetartozott a jogkiterjesztő nemzetépítés jegyében.⁸⁹

Vélemény és remény

A Kossuth-könyv hetekig volt fejezetenkénti olvasmányom, és úgy érzem, megváltoztatta Kossuthról alkotott képemet. Nem tudom pontosan lemérni, de úgy érzem, hogy idézeteidben jelentős az új anyag, vagy legalábbis az eddig nem nagyon közismert anyag: nekem az volt a legmeglepőbb, hogy a szónoknak ismert Kossuthba mennyi ép realitásérzék szorult. Eddig mindig úgy fogalmaztam, hogy Kossuth történeti igazával azonosítom magam, de személyét és jellemét bizonytalannak éreztem, nagy szónok volta nem vonzott (én inkább Bocskaival tartok, „a retorikához nem tudok”), számon tartottam egy grófnőtől való állítólagos ifjúkori sikkasztását, idegen hölgy társaságában való menekülését Orsova felé, pojacás öltözködését külföldi útjain, s egyéb ilyen mellékes dolgait. Könyved olvasása során az az érzésem, hogy ezekre is volna néhány szavad, s kissé sajnálom, hogy mindekre nem tartottad érdemesnek kitérni, és sok kételkedőben azt az érzést keltetted, hogy csak a jót mondod el. Most mind valószínűbbnek érzem azt a tétéledet, hogy a legnagyobb ingerültséget azzal keltette, hogy birtoktalan létére teljesen modern, új módon, az újságírói foglalkozáson keresztül jutott döntő politikai szerephez. Azt remélem, hogy te leszel az, aki elsősorban szétoszlatoz a félreértéseknek azt a kásás tömegét, melyet Szekfű hagyott a magyar történettudományra.

⁸⁹ Vö. TAKÁTS József: *Modern magyar politikai eszmetörténet*. Osiris Kiadó, Budapest, 2007; TRENCSENYI Balázs: *A politika nyelvei*. I. m.; MIRU György: *Szabadság és politikai közösség*. I. m.

– írta Szabad Györgynek Kossuth-könyve elolvasása után, 1978. június 10-én Bibó István.⁹⁰

Az értelmezés értéke és ára

Szabad György Kossuth-könyvében kikerülte az „illúziók váltó-gazdasága” csapdáját, és a két rossz közötti választás kényszerét nem cserélte fel a korábbi sémákra sem. Értelmezése szerint Kossuth politikai pályája folytonosságot mutat az első (reformkori, sikerre vitt) érdekegyesítéstől (amely a '48-as áttörés programja lett és a nemzetiégi polgárháborúk kivételével a korábbi kiváltságosok és kiváltság nélküliek összefogását eredményezte) a második érdekegyesítésig, a kiegyezéssel szemben a társadalmi osztályok, a nemzetiségek és kelet-európai államok közötti megegyezés tervéig.⁹¹

Szabad 1991–1992-es interjúkötetében Kossuth-könyvét és a (torzóban maradt) tízkötetes *Magyarország története* hatodik kötetében megjelent *Az önkényuralom korát* mellékterméknek minősítette.⁹²

A Kossuth-könyv azonban nem volt melléktermék. Annak elnére, hogy nem volt sem életrajzi monográfia, sem szövegkiadás. Igaz, Kossuth születésének 175. évfordulója alkalmából szigorúan megszabott terjedelemben, nem a monográfia műfajában és jegyzetapparátusával készült el és jelent meg. Mégis a Kossuthról folytatott tudományos diskurzus korabeli újraértelmezését je-

⁹⁰ Bibó István levele Szabad Györgynek (1978. június 10.). In: *Bibó István összegyűjtött írásai*. I. m. 2. 726.

⁹¹ Vö. DOBSZAY Tamás: Szabad György és Kosáry Domokos Kossuth reformkori pályájáról; ERDŐDY Gábor: Kossuth külpolitikája 1848–1849-ben; MIRU György: Szabad György Kossuth-értelmezése. I. m.; GERGELY András: Hanák Péter és Szabad György vitája a kiegyezésről 1960-ban; CSORBA László: Ki lehet a jövőnek mestere; HERMANN Róbert: Kosáry Domokos és Szabad György vitája. Mind in: DÉNES Iván Zoltán (szerk.): *Kitörés a kánonból*. I. m. 91–109., 110–142., 143–167., 171–190., 191–211., 212–242. Kosáry Domokos önmagáról kialakított képével azonosuló, a Kosáry-hagyatékot feldolgozó mű: ROMSICS Ignác: *Kosáry Domokos*. I. m. Lásd még: RAINER M. János: A történetíró és hőse a történelemben. Romsics Ignác Kosáry Domokosról szóló könyvéről. *Élet és Irodalom*, 2025. június 20. 13.

⁹² SZABAD György: *Aradtól az Országgyűlésig*. Pavlovits Miklós interjúja Szabad Györggyel 1991–1992. Magvető Kiadó, Budapest, 2017.

lentette, amely három sűrített (nem lábjegyzetelt) monográfia (Kossuth pályakezdése, reformkori politikai tevékenysége és fel fogása, 1848–1849-es szerepei, és az emigráns Kossuth politikai tevékenysége és koncepciója) témáját (tételeit és érveit) foglalta magában az ismeretterjesztés és a tudományos kifejtés határán. Az első nyolc fejezet összegzés és újraértelmezés volt, az utolsó kettő pedig mérce, alternatív kánon. Alternatív kánon, amely a magyar polgári átalakulás lehetőségeinek alulról építkező, a konzervatív, a szocialista és a kommunista indoktrinációktól megtisztított, induktív és önreflexív értelmezéseit foglalta össze és értelmezte újra.

Az 1980-as évektől vált mindinkább explicitté, hogy Szabad György számára az emigráns Kossuth helyzetképe, diagnózisa és terápiajavaslat (dualizmuskritikája, új érdekegyesítés-programja és kelet-európai államszövetségterve) azt az irányt, azt az utat jelezte, amelyet a modern magyar nemzetnek követnie kellett volna, hogy „a jövőnek mestere” lehessen. Azért, hogy ne tévedessen utat, ne tévedjen el, ne forduljon rossz irányba.⁹³

Azzal, hogy Szabad György az emigráns Kossuth nézeteit és tevékenységét Kossuth helyzetképével azonosulva fejtette ki, lehetővé tette, hogy a kialakult politikai konstrukcióhoz és társadalmi helyzethez kritikusan viszonyuljon. Ezzel el tudta kerülni, hogy a nagyhatalmi erőviszonyokat hosszú távra is szinte megváltoztathatatlan adottságoknak tekintse (mint tette Szekfű Gyula és Kosáry Domokos), és emiatt „hamis realista” legyen.

Ám ennek a megközelítésnek nemcsak értéke, megvilágító ereje, hanem ára is volt. A részletes és kritikai életrajz hiánya ugyanis azt a benyomást kelthette az olvasóban, hogy „csak a jót mondd el”.⁹⁴

A teljes és kizárólagos azonosulás az emigráns Kossuth nézeteivel és politikai koncepciójával pedig elvezethetett a „tűlfeszült

⁹³ Vö. SZABAD György: A Habsburg-birodalom kórbonctani lelete. I. m.; Uő: Történelmi üttévesztésünk értelmezője. I. m. Lásd még: MELKOVITS Tamás: Bevezetés. „Az eltévedt lovas.” I. m.; SZABAD György (összeáll.): *Kossuth Lajos üzenetei*. IKVA Könyvkiadó, Budapest, 1994; Uő: *Kossuth irányadása*. Válasz Kiadó, Budapest, 2002.

⁹⁴ Bibó István levele Szabad Györgynek (1978. június 10.). I. m. 726.

lényeglátó”, az „ádáz próféta” szerepéhez, ítélkezéséhez, kinyilatkoztatásához, iránymutatásához. Annak meghatározásához, hogy hol tévesztettünk utat. Azt az utat, amelyről „az eltévedt lovas” letért, és rossz útra tévedt.⁹⁵

Arról az útról tért le, amely feltehetően nem vezetett volna sem Trianonhoz (a történelmi Magyarország felbomlása elvtelen, méltánytalan és igazságtalan változatához), sem a „nacionalista jelmezbe bújtatott nemzeti alárendelődéshez”,⁹⁶ és annak következményei között a vészkorszakhoz. Magyarország második világháborús legnagyobb embervesztéséhez, a magyar zsidók jogfosztásához, kirekesztéséhez, dehumanizálásához, kifosztásához és ötszázötvenezer magyar zsidó/zsidó magyar tervszerű kiirtásához. Azokhoz a traumákhoz, amelyeket Schwartz György átélt, és amelyekkel szemben választotta a Szabad György nevet és a történész hivatását.

Szabad György kamaszkori traumái, névválasztása, történetírói és tanári teljesítménye, a történetírói hivatás értelmezése egyaránt szerepet játszott abban, hogy a 20. századi zsarnokságok és népiirtások megelőzésének útjait, lehetőségeit, ellentörténelmét, *uchroniáját* is kereste 19. századi kutatásai során. Az ellentörténelem alternatív kánonja pedig Kossuth-értelmezése volt.

⁹⁵ Vö. BIBÓ István: Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem. *Válasz*, 1948/4. 289–319. Lásd még: MISKOLCZY Ambrus: Szabad György, az atyai barát. In: GERŐ András (szerk.): *A polgári átalakulásért. Emlékkötet Szabad György tiszteletére*. Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, Budapest, 2016. 302–306.

⁹⁶ Szabad György szóbeli kifejezése.

